

Dansk Dialektologi i Tiåret 1965–1974¹

Af POUL ANDERSEN

I Perioden er udsendt en Række Arbejder, i hvilke dialektologiske Studier omfangsmæssigt spiller en større ell. mindre Rolle. Der er kommet to Bind af Rækken Dialektstudier: Bd. 2 (1967) og Bd. 3 (1974) og en Række Hæfter af de dialektologiske Tidsskrifter: Danske Folkemaal (her forkortet DF) og Sprog og Kultur (her forkortet Spr. o. K.). Der er desuden udsendt 3 Festskrifter med vekslende Mængder af dialektale Bidrag: Studier i dansk Dialektologi og Sproghistorie tilegnede Poul Andersen 8.6.1971 (i det flg. citeret Festskr.PA), Anders Bjerrum: Linguistic Papers 12.3.1973 med Optræk af en Række af Anders Bjerrums ældre nu vanskeligt tilgængelige Afhandlinger, her i engelsk Oversættelse: Folkesproget i Tønder gennem Tiderne (1944), Den dansk-tyske sproggrænse i middelalderen (1962) og Über die phonematische Wertung von Mundartaufzeichnungen (1940), og Festskrift til Kr. Hald 9.9.1974. Navneforskning, Dialektologi, Sproghistorie (i det flg. citeret Festskr. KH), hvor 9 af Bogens ialt 44 Afhandlinger har dialektologisk Indhold.

KRISTIAN RINGGAARD har givet Periodens eneste Dialektoversigt².

Desuden kan henvises til de populært skrevne men meget indholdsrige dialektale Artikler i Gyldendals 12 Binds topografiske Værk: Danmark. Gyldendals Egnsbeskrivelse, hvor de danske Egnsdialekter er beskrevet af K. Ringgaard (de jyske), Poul Andersen (fynske og sjællandske), Chr. Lisse (Loll.-Falstersk), H. A. Koefoed (Bornholmsk) og Børge

1) Afgrænset på denne Måde danner Oversigten en naturlig Fortsættelse af min Oversigt over dansk Dialektologi i Germanische Dialektologie. Festschrift für Mitzka zum 80. Geburtstag II p. 319–347 (i Zeitschrift für Mundartforschung Beihefte – Neue Folge Nr. 6 1968), jf. også Afsnittet Dialektforskningen i Det danske Sprogs Udforskning i det 20. Århundrede. 1965.

Jeg takker Afdelingsleder, Lektor Jørgen Larsen for Brug af hans Samlinger til den nordisk-filologiske Bibliografi; viser det sig, at jeg har forbiset væsentlige Arbejder, må jeg bede om Undskyldning, det er ikke sket med Overlæg. En lang Række især mindre – derfor ikke nødvendigvis mindre interessante – Arbejder har jeg – tvunget af Pladshensyn – måttet henføre til ganske kort Omtale i de Hovedafsnitene afsluttende »Bibliografier«.

2) Danske Dialekter. En kortfattet Oversigt. Aarhus. 1969.

Rasmussen (Københavnsk og Øresundsdialekterne). Af lignende Art er de sproglige Afsnit i Turistårbogen: 1971: Bornholmsk, ved H. A. Koefoed, 1975: Sydsjælland og Møn, ved Chr. Lisse, 1976: Nordøstfyn, ved Poul Andersen.

Forud for det øvrige, emnemæssigt opstillede Stof skal omtales to Afhandlinger, der vanskeligt lader sig indordne i Opstillingen, enten fordi de behandler alle Sider af Sproget eller slet ikke beskriver Sproget som sådant!

ELLA JENSEN har publiceret en 74 Sider stor Afhandling om Regional-Jysk (eller jysk Regionaldansk)¹ som et Sidestykke til Inger Ejskjærs ældre Afhandling om Vinderup-Jysken² og ligesom denne bygget op på Forfatterens Hukommelse om eget Sprog i Barndommen, og Formålet er bl.a. at få konstateret, om man kan tale om et »jysk Rigsmål«. Der er altså Tale om E.J.s eget Sprog, E.J. som Del af en Århusfamilie, boende i Falstersgade. Til Belysning af en sådan Familie, bestående af seks Medlemmer, hvoraf Moderen og de tre Børn var indfødte Århusianere, Faderen og Mormoderen derimod født på Landet, foretages først en Undersøgelse af Beboerne i to Gader i Århus (Falstersgade og Fiskergade), og denne viser, at med Hensyn til Forholdet mellem Indfødte og Tilflyttere såvel som m.H.t. Tilflytternes Fødested (indlagt på Kort) er den til Undersøgelsen her valgte Familie repræsentativ. Nu gennemgås (med en Mængde interessante Detaljer) i en Række Paragrafer: Tone, Trykforhold, Stød og Kvantitet – her afvises som Århusmål bl.a. den nu så ofte forekommende stødløse Form Amerika-ner (eller endog med kort a: Amerikander!); mærkelig nok omtales ikke den lige så besynderlige Form: (Chr. d.) ti-ende, der også får Skyld for at være jysk; Vokalforhold – bl. mange andre Enkeltheder: Åm. *öj* – Rm. *oð*: jeg har altid troet, at Byen hed Tøjberg, indtil jeg fik at vide, at min gode Kollega, Kr. Hald var født i Todbjerg!; Konsonantforhold – bl.a. Åm. *-j* – Rm. *-ð*, med Historien om Århusianeren, der omtalte en Lolliks mærkelige Sprog, og for fuldt Alvor sagde: »Og så kan han ikke engang sige *d* i *maj* (Mad)!«; Bøjningsforhold – med mange nye Iagttagelser, bl.a. den ejendommelige Pluralisbrug af »anden« + Substantiv i Singularis: »Vi har aldrig haft andre Hund end Sussi«. I § 9 en 15 Sider lang Liste over særlige Ord eller Udtryk, hvoraf jeg genkender flere som brugelige også i

- 1) Ella Jensen: Om Sproget i Århus 1900–1910 (Dialektstudier 2 (1967): 197 ff.).
- 2) Inger Ejskjær: Regionalt rigssprog og lokalt vestjysk regionalsprog (Dialektstudier 1 (1964–65): 7 ff. = DF 18 Till.hft. (1964): 7 ff.).

Horsens Bymål: grådonset, småsær, jeg fryser mine Fingre m.fl. – alt i alt en morsom Indføring i Århusmålet. Tilsidst gøres op, hvad der i Åm. er jyske Dialektræk, Rigsmålspåvirkning, Skriftsprogformer eller Former fra Talesproget. Specielt for Åm. bliver tilbage kun Tonegangen. Men det vigtigste Resultat er, at selvom Åm. og Vinderupsproget ikke på alle Punkter stemmer overens, er der god Mening i at tale om et jysk eller vestdansk Rigsmål. Afhandlingen er forsynet med Ordregister og med en Ekskurs om de Former, som Magda Nyberg har behandlet i sin nedenfor under Syntaks omtalte Afhandling under Betegnelsen »Infini-tiverstatning«.

SØREN RYGE PETERSEN'S »Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune 1973« er bygget på Forfatterens egne Interviews med Indbyggerne i Agdrup Kommune sydøst for Tønder. Svarene er via Spørgeskemaer (862 i alt) gjort tilgængelige for en EDB-Behandling, hvis Faser belyses. Afhandlingens Resultater kan ifølge Forf. ikke rimeligt belyses i Ord – i så Fald bliver Konklusionerne så grove, som at Sønderjysk og Plattysk forsvinder samtidig med, at Højtysk (og i ringe Grad Dansk) trænger frem – men bør hentes ud af 116 EDB-Tabeller og de i Afhandlingen anførte Diagrammer, hvis sobre Korrellering af Data imponerer, og hvis Enkeltheder interesserer. F. Eks. viser Diagram nr. 26, der korrellerer Alder med Indlæringssted, at ud af 180 Personer, der taler Højtysk, Plattysk og Sønderjysk (Oplysning fra Diagram nr. 5), har de 122 lært Højtysk af Læreren, Plat af Naboer og Kammerater, Sønderjysk af Forældre, og at Antallet af sådanne tresprogede er forholdsvis lavt under 40 År, forholdsvis højt over 40 År. De af de interviewede selv opgivne »Sprog« – ell. Blandinger af dem – beskrives ikke, men tages som et fait accompli efter de talendes egen Op-givelse.

A. Ordforrådet

1. Leksikografi

De sidste ti År har for Dialektologien i Danmark været en rig Periode. Det gælder ikke mindst på Leksikografiens Område. Der har i det stille været arbejdet stærkt på de store Ordbøger Ømålsordbogen (i Institutet i København) og den jyske Ordbog (i Institutet i Århus)¹, og den sidste

1) Jysk Ordbog, udgivet af Institut for jysk sprog- og kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup, Bind I Hæfte 1 (1970), Hæfte 2 (1972), hvortil det allerede 1965 udsendte Hæfte Kilder og Forkortelser m.m.

er endda nået så vidt, at de første 2 Hæfter har set Lyset, mens Arbejdet på Ømålsordbogen endnu kun har røbet sig ved Fremkomsten af mindre Afhandlinger af Redaktørerne om Ord og Ordgrupper, affødte af det løbende Redaktionsarbejde; se senere.

Det der giver Indtryk af at Dialektologien er inde i en »florissant« Periode er imidlertid Fremkomsten af en Række vægtige Ordbøger over Enkelt-dialekter; ikke mindre end fire sådanne er afsluttede i Tiåret.

1. M. B. OTTSEN'S Ordbog¹ over det sønderjyske Hostrupmål begyndte allerede at udkomme i 1963 og afsluttedes i 1969. Lærer Mathias Bendix Ottsen arbejdede i en Årrække på sin Ordbog og nåede at færdigredigere den fra A til Tæ, mens Resten ved hans Død forelå i Kladde, og det er de to Udgivere, ELLA JENSEN'S og MAGDA NYBERG'S store Fortjeneste, at Manuskriptet nu foreligger som en trykt Ordbog i 5 Bind (1281 Sider). De første 4 Bind er Ottsens eget Ordbogsmanuskript indeholdende omkr. 5.500 Artikler, det femte er Udgivernes Register over det samlede Ordstof i Ottsens Eksempelmateriale. Til Ordbogen knytter sig den allerede i 1961 udsendte Lydlære.

2. Lektor, cand. mag. ARNE ESPEGAARD har i Årene 1972–74 udsendt sin store vendsysselske Ordbog i 4 Bind, Resultatet af 42 Års Samlerflid og et Redaktionsarbejde der har strakt sig over en lang Årrække efter anden Verdenskrig².

Ordbogen behandler Dialekterne i hele Vendsyssel og i Øster Hanherred, og Dele af Stoffet hidrører fra Indsamlinger gennem den hæderkronede »Vendsyssel Tidende«, i hvis Officin Ordbogen også er trykt. Det er som bekendt ikke første Gang, at Vendsysselsk er blevet behandlet i Ordbogsform, men forrige Gang var det Aalborg Stiftstidende, der var Fødselshjælper³.

3. Skoleinspektør L. GOTFREDSEN har i Årene 1972–73 udsendt sin 3 Bind store langelandske Ordbog, hvortil knytter sig den allerede 1955 publicerede langelandske Grammatik. Ordbogen fylder 1648 Sider, trykt

- 1) M. B. Ottsen: Hostrup-Dansk. II Ordbog. Udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg. UfF Publ. A 21,1–5. Bd. 1 A–G 1963. Bd. 2 H–L 1964. Bd. 3 M–Sg 1965. Bd. 4 Si–Å 1966. Bd. 5 Register 1969. – Hertil M. B. Ottsen: Hostrup-Dansk I. Lydlære. Udgivet af Ella Jensen. UfF Publ. A 20.
- 2) Arne Espgaard: Vendsysselsk ordbog. Ordbog over målet i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred. I 1972. II 1972. III 1973. IV 1974.
- 3) J. Kr. Larsen: Bidrag til Ordbog over Vendelbomaalet. Aalborg Stiftstidende 1914/15.

som Offset efter maskinskrevet Forlæg og forsynet med en Række Stregtegninger¹.

4. Og endelig i Slutningen af 1974 har Prof., Dr. phil. ANDERS BJERRUM og Dr. phil. MARIE BJERRUM afsluttet Arbejdet på Ordbogen over den nu uddøde Dialekt i Sydslesvig, Fjoldemålet². Ordbogen er udsendt i 2 store Bind på tilsammen 44 Ark (693 Sider), og her er samlet alt, hvad der gennem Tiderne er optegnet i Fjold Sogn, fra K. J. Lyngbys Materiale fra 1858–59 til Marie Bjerrums Aflytninger i 1974 af Grammofonplader fra Sognets nordligste By, Løvnsted, optagne i 1934; men langt det største Materiale hidrører fra Anders Bjerrums Optegnelser fra 1931–35, især efter Meddeleren »Tinne« (Catharina Carstensen 1841–1937), den sidste Bærer af den danske Sprogtradition i Sognet. – Til denne Ordbog må knyttes Anders Bjerrums Disputats fra 1944, Fjoldemålets Lydsystem, men da denne Bog er meget vanskelig at fremskaffe i Dag, er Resultaterne af Anders Bjerrums Analyse af Udtrykssystemet i Dialekten i sammentrængt Form genfremstillet af Marie Bjerrum i Indledningen til Ordbogen.

Fire Ordbøger, hver især af stor Værdi men meget forskellige i Anlæg og i Udarbejdelsen, naturligt nok, skabt som de er af Forfattere med meget forskellige Forudsætninger.

Ottens Ordbog blev i Indledningen til 1. Bd. af Udgiverne kaldt »en Erindringsbog, fremstillet i Ordbogsform« – en ikke ueffen Karakteristik. Der er ikke gjort så meget ud af at redigere Ordene sammen i Artikler. Det samme Ord kan godt optræde i en Række på hinanden følgende Artikler, idet hver Betydning ell. Betydningsvariant opføres for sig. Vi har ikke fjernet os så langt fra Seddelsystemet, og Udgiverne nummerer hver »Seddel« under Bogstavet for sig, og »Sedlerne« er opført alfabetisk, vel at mærke efter Lydskriftformer. Men hvilke »Sedler«! Fulde af fine Eksempler på Ordnes Brug i vedkommende Betydning og fulde af saglige Oplysninger om Ordene i deres Kultursammenhæng, se fx. Bind 1 F Nr. 213: æn Fæ·k (Lomme) (med en hel Række tilhørende Sætningsformer, der ikke findes som Opslagsord, og en Række velvalgte Talemåder), ell. F Nr. 55: det ikke helt stuerene æn Fi's, hvor den saglige Situation »at brænde en Fis af« beskrives, og Forf. bedyrer: Det

1) L. Gotfredsen: Langelandsk Ordbog Bd. 1 A–H 1972. Bd. 2 I–R 1973. Bd. 3 S–Å 1973. UfF Publ. A 25, 1–3. – Hertil L. Gotfredsen: Langelandsk Grammatik i Hovedlinier. 1955. UfF Publ. A 11.

2) Marie og Anders Bjerrum: Ordbog over Fjoldemålet. I (A–K), II (L–Å). 1973. UfF Publ. A 26, 1–2.

lader sig gøre, jeg har selv været Vidne dertil. – I en Del Tilfælde er Artiklerne illustreret med små Tegninger af Tingene, se fx. Bd. 2 J Nr. 106: æn Jåld'ld, Hjold, Stænge, Loft over Loen.

Som Eksempel kan anføres Verbet å för-ə forlange, kræve, bestille (Mensing feddern, fellern, föddern (föllern), fordern). Det fylder Numrene 235-36 og 238-41, og af Nr. 240 (forlange ufornuftigt) skal anføres et Stykke af et Ekspl.:

Dæ læ nå få lgal mæ lKre-sdøns lKu-n, lsår-n sām hun för-ə åb. Å lKre-sdøn gi'ə hind jā laldt, va hun lön-sgør. Mæn ha di lRa'j ltæ't? Æ lve'rt li. Hun lhar æ lSga-f fuld- a lkø-n lKjul-ər, mæn ælliføl sgu hun jā lha en lny lSil-gø tæ- lBrål-åb, di vā l mæ tæ i ə lSdaj, å law hun lså lså' di lny lMø'blər, di lāŋ- lFålg haj lfåt, lså gāw hun lvæ-rgøn lRæst hældə lRo', indøn hun haj lfåt nāw-ə llixnønd tæ hind lkø-n lDör-ns, å ldæm-, di lha-j lvå sā lkø-n, sām di haj belhāw å lvæ-r. – – Dæ lvar'r sāmind li llæŋ-, sā lkrōw-ə hun å få-t lny lInd-hus lbygøt – å lgör'r hun ldæ, sā blywə lKre-støn rāŋə'ne'r, dæ ə lvæs å lsand-.

Det er forståeligt, at Udgiverne ikke har ment at kunne sende sådanne »Sedler« ud til Læserkredsen uden nærmere Forklaring. Den kommer i 5. Bind, Registerbindet. Udgiverne slutter Indledningen i dette Bind med selv at præcisere Problemet: »Overfor den Læser, der måske har Indvendinger at gøre mod Formen for Udgivelsen af nærværende Ordbog og mener, at det vilde have været lettere for Brugeren, om man havde udskrevet hele Ottsens Stof og redigeret det i Stedet for som nu at udsende Ordbogen således som den foreligger fra Ottsens Hånd, må vi indrømme, at denne Fremgangsmåde måske nok vilde have lettet Opgaven for den Bruger, der kun benyttede Bogen til Opslag nu og da. Men Bogen vilde i så Tilfælde være blevet Udgivernes og ikke Ottsens. Og det vilde have været Skade.« (p. XX). Jeg mener, at Udgiverne har valgt den rigtige Mellemsvej. 5. Bind indeholder egentlig en hel Omredigering af Ottsens samlede Ordstof: de 5.500 Opslagsord i Ottsens 4 Binds Ordbog er her blevet til c. 11.000 Ord, og her opført alfabetisk efter Skriftsprogformerne. Indledningen giver en vigtig Oversigt over Ottsens Lydskrift, og da denne, som det var at forudse, lider af Mangler, har Udgiverne omsat Tegnene til Danias Lydskrift, således at Ordene i Ordregistret fremtræder i en fonematisk Lydskriftform i Danias System. Hele Ordstoffet er hermed gjort sammenligneligt med Dialektologiens store jyske Stof, men en sådan Omsætning forudsætter en Ella Jensens dybtgående

Kendskab til Hostrupdialekten og sønderjyske Dialekter i det hele taget. De to Udgivere har nedlagt et meget stort Redaktionsarbejde i dette 5. Bind.

Meget af det gode, der er sagt om Ottens Eksempelmateriale, kan med lige så stor Ret siges om Vendsysselordbogens Stof. Dette indeholder ud over Redaktøren Arne Espeegaards eget Stof Oplysninger samlet ad mange Veje, bl.a. gennem store Avisindsamlinger, og Ordbogen omfatter jo også Dialekterne i en hel Landsdel, så her er Standarden bestemt med Redaktørens Udvalgelse og Brug af Stoffet. Resultatet er fint, Artikler med fyldigt og interessant Indhold. Tonen er en helt anden end den, vi fandt i Ottens Bog. Arne Espegaard er den kyndige Sprogmand, men han er også den uhøjtidelige og djærve Vendelbo (se *fin, fladbåd, følham, dørspænd*). Som Illustration af Stoffet og Lydbetegnelsen skal anføres Eksempler fra Artiklen *køn tjön'*, der i Vendelbomålet betyder flittig, arbejdsom, flink, rar:

nær kwejderen war fare mæ å spe·j, besøgt di hwår'ajjer får å sitj, hwa måanner någler gåå'n di ha fåt; dæ·m der ha flæst, war jo di 'tjønneſt – haj er tjön' nåk men, de wel entj rætji goo' får ham i'lywal'ler – di er så tjön we djæ gammel mu·r – wææ' så tjön' | å kom frå dön' | å entj stoo' we kakkell | å jø spe'takkell – så, entj grææ mi·r, no ska do wær tjön' ijæn.

Den langelandske Ordbog giver, som Indledningen fortæller, et Billede af Ordforrådet i den langelandske Dialekt således som den taltes i Snøde Sogn i det første Tiår af dette Århundrede. Det er Forf.s Barndomssprog der beskrives, dog således at Forf. i mange Tilfælde har søgt Bekræftelse på Enkeltheder hos sine jævnaldrende Landsmænd. Eksempelstoffet er fra det jævne Dagligsprog, men det kan ikke skjules, at Sætningerne undertiden føles lidt konstruerede:

du må slå 'brämsənə 'få, nå. du kær 'njer a bançən – dæ 'hæ·r ən 'gaməl 'dragd (Åg) 'øwə i 'hogə,høwsəd mæn dæ æ 'i·n dæ 'brøwær he· 'mjær – 'nå. sga 'dudə sgrø·wə 'prəb,träçəri 'hjsld i 'jæmən 'prəbi.

Man fornemmer, at man i Ømålsområdet er fjernet mindst én Generation mere fra den rigtig levende Dialekt, end Tilfældet er i Jysk. Forfatteren har imidlertid megen Sans for Frasen og de faste Udtryks Rigdom. Det mærkes i de udmærkede, fyldige Artikler om Småordene (ad, af, for, på osv.) og om de store Verber, og der er Masser af farverige og

karakteristiske Talemåder: *ha, sdør på 'trjə 'bj.ə.n 'lisom farbro:r 'jörəns 'kar, sdowl* (Talemåde om selvsikre; Karstolen er illustreret) – *vsər døj / 'ndə væ:r ma'teldə sgu 'brjə, se:jən 'te*. Fra Institut for dansk Dialektforskning har Lektor, Afdelingsleder CHR. LISSE bistået Forfatteren med Udvælgelsen af Eksempler og Tilrettelægning af Artiklerne.

Ordbogen over Fjoldemålet ligger leksikografisk i et meget højt Plan. Det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som der her er Tale om en »lukket« Tekst, – den beskrevne sydslesvigske Dialekt uddøde med sine Bærere i 1930erne. Mens Anders Bjerrum som tidligere nævnt har samlet Størstedelen af Materialet, har Marie Bjerrum haft Hovedarbejdet med Redaktionen af Stoffet, idet dog denne begyndte (i 40erne) som et Fællesarbejde. Under dette fikseredes de meget værdifulde og for andre Leksikografer lærerige teoretiske Hovedlinier for Redaktionsarbejdet, som Marie Bjerrum klart og knapt har beskrevet i Ordbogens Indledning.

Et af de bærende Principper er Klassifikation af Betydningsvarianter ud fra Ligheder og Modsætninger, og Modsætningsforholdets Art søges bestemt som kontrært, kontradiktorisk eller participativt. Det er dog klart, at netop Materialets absolutte Begrænsning medfører, at dette redaktionelle Program ofte bliver mere Teori end Praksis, men det har – ikke mindst ved de stadige Anførelser af Synonymer – skabt en velgørende Klarhed og Fasthed i Artiklernes Opbygning, og når det har kunnet realiseres så langt som Tilfældet er, skyldes det ikke mindst, at det bærende Princip allerede under Optegnelsesarbejdet har stået klart for Anders Bjerrum. Medvirkende til det gode Resultat er naturligvis også Rigdommen i det optegnede Stof, hvor, som Marie Bjerrum siger, »gamle Tinne« lyslevende står bag mange af Sætningerne. Og heldigvis er Skarpheden i Formulering forbundet med Fyldighed i Anførelsen af Materialet, man får Tinnes Historier ubeskåret. Jeg vælger Artiklen **Bageovn**: Bageovn, muret ovn i bagehuset:

der vår isənd an 'muur, mand i 'boks-lənd a skuld 'fej an 'baag, uon / a 'sə haa di jo 'səvn dənd vår 'klaar / am som hand vår 'væx gik di 'ut a vild 'sie / 'sə vår an åt 'saməl, ruust i, jən / så 'prədält di 'ætər ham / ar 'baag, uon ær jo åt 'saməl, ruust / 'jaa såv 'hand / dənd skal jo 'äv 'ek blyv 'ee-vix 'ståån

eller jeg møder under **hyrdeken** (I p. 253) sb. pl. *hierəkər* Hyrdedreng det Rim, som endnu klinger i mine Øren fra mit eget Samvær med den elskelige gamle Tinne:

der ¹lysənər a der ¹donəkər / der sier så ¹groat i ar ¹skøj / åx ¹xåt di
¹stakəls ¹hierəkər / di eer så ¹långt froa ar ¹bøj.

Ordbogen over Fjoldemålet er et Hovedværk i dansk Dialektologi.

Jeg har med Vilje aftrykt Citater fra alle fire Ordbøger, fordi jeg vil afslutte Omtalen af disse med nogle Bemærkninger om det vigtige og altid vanskelige Spørgsmål om Notationen.

Ottsens Ordstof vilde have været meget vanskeligt at bruge uden Ella Jensens Omsætning til den i jyske Arbejder normale fonematiske Lydskrift. Dvs. at en sikker Forståelse af Ordformerne her altid må og kun kan opnås gennem Formerne i 5. Bind.

For Arne Espgaard er Vanskelighederne meget større. Han skal forsøge at fiksere en Notation, der skal kunne anvendes i hele Området, altså på forskellige Dialekter, og han tilstræber en strukturel Notation bygget op på Skriftsprogets Tegn og Kombinationer af disse. Han søger at udnytte Skriftsprogets Hovedregler for Angivelse af Længde/Kortheit ved Enkelt/Dobbeltkonsonant. Men Konsekvens er vanskelig at opnå. Længde angives snart ved følgende Enkeltkonsonant (foran anden Vokal), snart ved Prik ·, og snart ved -e »af Læselighedsgrunde«. I Enklise gælder særlige Regler, og endelig tages der ofte Hensyn til Bøjningssammenhænge – en Art generativ Afhængighed af Dybdeformer? – der medfører at Ordformer skrives forskelligt »skønt de udtales ens«. Ved en overfladisk Betragtning ser det ud som om det er »let at læse«, – og det er også et af Udgiverens Formål med den Konstruktion, men lur mig, om det er så let, når man skal til at sammenligne disse Former med fonematiske Lydskriftformer, som vi efterhånden er blevet vant til at se dem i jysk Dialektologi! Må jeg så bede om Gotfredsens klare og enkle fonematiske Lydskrift i Lgl. Ordbog, som vi kender den allerede fra hans ældre Grammatik, hvor Opbygningen af den er forklaret (også kort repeteret i Ordbogens Indledning).

Og endelig Fjoldemålets Notation. Her finder man en gennemført strukturel Notation – overensstemmende med Resultatet af Udtryksanalysen i Anders Bjerrums ældre Arbejde, Fjoldemålets Lydsystem (som sagt med kort Sammenfat i Marie Bjerrums Indledning i Ordbogen), den metodisk korrekte Gengivelse af Ordenes Former, uundværlig og gennemskuelig – vel at mærke for den, der har sat sig ind i Dialektens strukturelle Opbygning. Men den Filolog, der ønsker gennem et hurtigt Opslag at erkendte sig om et Ords Lydform, er straks vanskeligere stillet. I Ømålsordbogens Redaktørgruppe har man i Overensstemmelse

med den Bjerrumske Betragtning anset de strukturelle Ordformer fra Inger Ejskjærs sjællandske og min fynske Strukturbeskrivelse for Hovedhjørneste­n­ene i Belysningen af Ordenes Opbygning, men vi har – som Indrømmelse til Ønsket om Sammenligneligheden – altid ladet de strukturelle Notationer følge af normaliserede fonetiske Lydskriftformer (fonematisk Lydskrift) fra henholdsvis det sjællandske Strøby og det fynske Revninge.

Sydslesvigsk og sydslesvigske Former er blevet behandlet Gang på Gang i den ældre Litteratur, og Filologerne må i Fremtiden regne med at skulle vurdere og korrigere disse Behandlinger ved idelige kontrol­lende Sammenligninger med det nye Standardværk. Herved vil den »forbarmende« fonematiske Lydskriftform vistnok ofte blive savnet.

Inden for Leksikografien kan Perioden også opvise en Genudgivelse. BENT SØNDERGAARD har i Serien Jyske Folkemål, udg. af Institut for jysk sprog- og kulturforskning (Nr. VII. 1968) under Titlen Bidrag til et jydsk Idioticon 1807 udsendt Caspar Schades Dialektoptegnelser fra Mors.

2. Ordstudier

a. Studiet af (Enkelt)ord

Herunder vil jeg samle en Række Afhandlinger, hvis centrale Emne er Ord, deres Historie og Form. Behandlingerne indeholder dog ofte også Ræsonnementer af lydlig Art.

BRITTA OLRİK FREDERIKSEN, der tilhører dansk Dialektologis yngste Generation, har fremlagt en stor Undersøgelse af Ordene »her« og »der« i danske Dialekter¹, som går langt ud over det snævert dialektale. Den i Titlen bemeldte Dobbelt­hed i Belysningen består i, at de to i Sproget såre almindelige Ord først belyses synkronisk og Resultatet heraf sættes dernæst i historisk Sammenhæng, og Diskussionen her fører Forfatteren frem til Stillingtagen i et stort gennem mange År endevendt Problem­kompleks.

I den synkroniske Del behandles et meget omfattende Primærmateriale af med forskellige Lydskriftsystemer optegnede Former. De vurderes (og grupperes) først rent fonetisk, og Resultater heraf nedfældes på de sær-

1) Britta Olrik Frederiksen: Adverbierne »her« og »der« i dobbelt belysning (Dialektstudier 3 (1974): 169 ff.).

deles »brogede« Kort 1a og b. Forf. tager dernæst (p. 187 ff.) fat på det yderst vanskelige at vurdere denne Formrigdom strukturelt, et Tolkningsarbejde, der, som Følge af at langtfra alle danske Dialekt(grupper) er blevet underkastet strukturel Belysning, må foretages med Varsomhed og Kritik af mange enkelte Former. Resultatet heraf nedfældes på et nyt Kort (2) og med yderligere Forenkling Kort 3, der viser »de nøgne konstante grundformer af ordene »her« og »der«, hvorfra alle dialektale manifestationer kan deduceres«. Resultatet er to Grundvokaltyper, med æ og med $\text{e}/\text{jæ}$ og to Ordtyper α og β , en Enstavelses-/Accent 1-Type og en Tostavelses-/Accent 2-Type, og her slutter Forf. den synkroniske Redegørelse – »idet [som hun udtrykker det] dens formentlige mål synes nået: afdækningen af den under kaoset dybest liggende orden«. Og sådan slutter den med forbilledlig metodisk-kritisk Sikkerhed udførte 1. Del (p. 220), men så kommer den spændende historiske 2. Del (p. 220–249), hvor Forf. søger at forklare dels Ordenes Oprindelse og normale Udvikling og dels de »unormale« Formers Opståen: Tostavelsesformerne og Formerne med $\text{i}\text{a}/\text{j}\text{æ}$ -vokalisme. Rigsdanskens $\text{d}\text{æ}'\text{r}$ og $\text{h}\text{æ}'\text{r}$ kan ved regelmæssige Lydudviklinger og Analogier betragtes som Resultater af urnordisk þar og $\text{h}\text{ē}^2\text{r}$, og hermed er også forklaret langt de fleste Dialektformer af α -Typen med æ , $\text{e}\cdot\text{x}$ og med æj , aj . M.H.t. β -Typen (Tostavelsestypen), der er den oftest forekommende i hele Jylland og også findes som Relikt på Fyn, slutter Forf. sig til Brøndum-Nielsens Forklaring af here og dere som en Slags overbestemte eller hyperkorrekte Stedsadverbier, dannet ved Systemtvang (ud – ude, ind – inde) ud fra Sprogbrugens Fornemmelse af, at »Forbliven på Stedet« udtrykkes ved et $\text{-}\text{a}$.

Særlig spændende er naturligvis Forf.s Behandling af Formerne med $\text{i}\text{a}/\text{j}\text{æ}$ -Vokalisme. Her afviser Forf. alle tidligere Forsøg på Forklaring. Hun giver gode Grunde både mod Forklaring af ē ($> \text{i}\text{a}, \text{j}\text{æ}$) som opstået ved Lydlukning af det i Olddansk ved Lydåbning dannede æ og af Forklaring af ē som Archaisme: Rest af et urnordisk ē , der ikke har deltaget i Lydåbningen $\text{ē} > \text{æ}$, og dermed afviser hun Ordet »her«s jyske $\text{hj}\text{æ}$, $\text{j}\text{æ}$ -Formers Sammenhæng med hele det spændende Drama om »Svenskevældet« i Hedeby, som Bengt Hesselman¹ i sin Tid oprullede. Formerne med $\text{i}\text{a}/\text{j}\text{æ}$ -Vokalisme ($\text{hi}'\text{s}$, $\text{hi}'\text{s} - \text{hj}\text{æ}$, $\text{j}\text{æ}$) er efter Forf.s Mening udviklet ved en Art dialektal Forlydspalatalisering af h - foran æ (parallel med den tilsv. af k og g), en Tanke der spoger allerede hos Marius Kristensen

1) Bengt Hesselman: Några nynordiska dialektformer och vikingatidens historia. En undersökning i svensk och dansk språkutveckling (i Ordgeografi och språkhistoria. Nord. texter och undersökningar utg. av Bengt Hesselman Bd. 9 (1936)).

(i Folkemål og sproghistorie), hos D. A. Seip og mere udførligt hos Aage Hansen. Og har man først *hjæ(r)*, har man også *hiɜ(r)* og ved Analogi *djæ*, *di·ɜ(r)*. Forklaringen fremsættes af Forfatteren med beskedne Forbehold, men ikke mindst ud fra en Betragtning af disse Formers dialektale Udbredelse i Østjysk, som det fremgår af Kort 2, er der meget der taler for Rigtigheden, og er den rigtig, forsvinder alle Vanskeligheder ved disse Ords Vokalisme: hele Danmarkskortet viser *æ* i disse Ord.

VIGGO SØRENSEN'S Afhandling om Ordet »noget«¹ minder i sin meto- diske Opbygning meget om den forrige. Det er en mesterlig Afhandling om Ordet »noget«s Former i Jysk. Først reduceres Kort 1.s Formrigdom til Kort 2.s klart adskilte 16 fonetiske Typer, og af disse afledes Nr. 5–16 af Grundformen **nōghæt**, efter Diskussion (under Sammenligning med Kort&c) af hver Enhed i Ordet: *ō* – *gh* – Stav. *æt* – *t*. Typerne 1–4: *nøj/nöj* – *nød/nöd* – *nåj/nøj* – *nåt/nöt*, må have Særforklaringer. Typerne 1 og 3 (*nøj* – *nåj*) er udviklet af en i Udlyden klusilsvækket Form **nō(gh)æth/nō(gh)æth**, den sidste med Palatalomlyd. Type 2 *nød* og Type 4 *nåt* er »Kontaminationsformer« (*nøj/nöd*) og (*nåt/nowæt*). Endelig udpeges en Række spredte Former i Hads og Holmans Herreder med *nw-* (*nwoed* o.l.) som Resultat af »svævende« Diftong (*uo/wo*), mens nogle Former med *nj-* (*njued*, *njoi*) ligesom nogle Former med Stød ikke lader sig tilfredsstillende forklare. De endelige Områder for Udgangsformerne **nō(gh)æt** – **nō(gh)æth** samt for de to Kontaminationsformer er indtegnet på et Kort 3.

Foranlediget af Sigurd Fries' Monografi fra 1964 »Stätt och stätta i Norden. Ett verbalabstrakts betydelseutveckling och ett bidrag till studiet av hägnadsterminologien« har CHR. LISSE foretaget en Under- søgelse af »Stätte og stente i danske dialekter« (fremlagt under den nævnte Titel i Dialektstudier 2 (1967): 135–196). Støttet på et stort Eksempelmateriale – kun delvis benyttet af Sig. Fries – dels fra danske Dialekter, dels fra Marknavne fra omkr. 1680 (Markbøgerne 1681–83) og endelig fra Marknavne fra omkr. 1570–80 (fra Herreds- og Lande- bøger fra Fyns og Lunds Stift) viser Forfatteren for det første, at der er et temmelig skarpt Skel mellem *Stätte* og *Stente*, således at dette sidste i Nutidens Dialekter er begrænset til Fyn, Vest- og Midtjylland, Vest- sjælland (vest for en Linie fra Sejerøbugten til Næstved), mens *Stätte*, bortset fra en Række unge Belæg, er enerådende mod Øst (Skåne, Bornh.,

1) Viggo Sørensen: Noget om »noget« i Jysk (Spr. o. K. 27 (1972): 122 ff.).

Møn, Falster, Østlolland og Størstedelen af Sjælland) og mod Vest, hvor dog Størstedelen af Jylland er stente-løs: Fænomenet »Stente« (Overell. Gennemgangssted i Hegn) er yderst sjældent, hvorimod Betegnelsen *Stätte* (eller *Kirkestätte*) her specielt betyder Kirkegårdsindgang.

For det andet illustrerer Forf. ved det på Kort indlagte ældre Materiale, at dette skarpe Skel i Udbredelsen af de to Ord genfindes næsten uforandret i Marknavnestoffet fra 1680erne og fra 1570erne, og dette Faktum understreger den alm. Mening, at *Stente* må være sekundært i Forhold til *Stätte*. De etymol. Ordbøger, ODS og Sigurd Fries søger da også men uden større Held at forklare *Stente* som Udvikling af *Stätte*, men Forf. må forkaste alle disse Forsøg, og han hævder, at *Stente* er et helt andet Ord end *Stätte*, meget sandsynligt og i Overensstemmelse med et Forslag af Kaj Bom en S sammensætning af *stēn* og *tā*, udviklet parallelt med *forte* (< *fortā*). Til denne interessante Udredning knytter sig en Afhandling af samme Forfatter om »Gråbrødre stente«¹, hvor Lisse fører os intimt rundt på Veje og Stier omkring Gråbrødre Kloster i Odense i Tiden første Halvdel af 16. Århundrede, støttet til et Fugleperspektivkort over Odense fra 1593 (det ældste danske Bykort). Arkivalier fra Tiden nævner »en gaardt liggendis emellom graabrødre stenter«, og Lisse gør det sandsynligt, at *Stente* her må betyde Gangsti, Fodsti, op til Hegnet omkring Klosters Grund, hvor »Stenter« over Hegnet på Kortet fra 1593 ses formentlig at være afløst af Porte eller Låger. Dette Billede af de senmiddelalderlige Vejforhold i Odense omkring de nuværende St. og Ll. Gråbrødrestræde og Asylgade understreger Sandsynligheden af den af Lisse fremsatte Etymologi (*stente* < *stēn-tā*).

Med Udgangspunkt i ODS.s *rusten* og Skautrups Behandling af *muggen*, *rusten*, *slatten* m.fl. i Sproghistorien (hvortil Høysgaards og Brøndum-Nielsens Iagttagelse af -en-Former) optager samme Forfatter i sin sædvanlige klare og renlige Stil Problemet om Suffiksskifte i Adjektiver fra -et til -en til Drøftelse².

Der opstilles en alfabetisk ordnet Materialesamling fra Ømålsordbogens Samlinger: fra *aven* »avet, bagvendt« til *turen* (turig/turet) »udholdende, hårdfør«. Tendensen til Overgang til -en er især synlig i Ømål og Vendelbomål, sjældnere i Nordjysk og kun i få Ord i hele Området

- 1) Chr. Lisse: »Emellom graabrødre stenter«. Til substantivet *stente*'s historie og etymologi (DF 20 (1974): 6ff.).
- 2) Christian Lisse: En dialektal tendens til suffixskifte fra -et til -en i adjektiver (Festskr.PA 1971: 213ff.).

og i Rigssproget. Den væsentligste formelle Årsag til Skiftet er, at Adjektiver på -en (< -in), -et (< -ot, -ath) og -ig (< -ugh, -igh, -agh) tidligt har fået fælles Endelse i Neutr., således at der fra denne Form er Mulighed for »Omfordeling« mellem Suffikserne. Tendensen er særdansk og Årsagen måske en Brugs- og Betydningsdifferentiering.

I 1966 udkom JOHAN LANGE's Disputats »Primitive plantenavne og deres gruppering efter motiver«, en semantisk og kulturhistorisk Fortsættelse af Forf.s store Ordbog over Danmarks plantenavne, 1-3 (1959-61). I dette Værk er der naturligvis meget at hente for Dialektologen, men når det drejer sig om Orddannelser og Etymologier skal man nok være lidt forsigtig. Fremstillingen har været ude for en Del Kritik af Karl-Hampus Dahlstedt¹.

b. Wörter und Sachen-forskning

Vor Førstemand inden for Wörter u. Sachen-forskningen, KRISTEN MØLLER, har i Perioden udsendt to nye Bøger i Dialektinstituttets B-serie, de små, kønne, smukt illustrerede Bøger i hvidt Omslag. Det er Seriens Nr. 7 om Betegnelser for Anløbsbroer² og Nr. 8 om en særlig østdansk Svinealdtype³, hvis Navn, *Svineegel*, i Afhandlingen kombineres med Urinbetegnelsen *ajle*, og aldrig er denne ildelugtende Emnekreds vist fremstillet i så smukt et Udstyr som her.

I »Kås og brygge« behandler Forf. kort en Række Ord for Anløbsbroer, og Fremstillingen samler sig om Kås, Vase og Brygge. Kås og Vase har haft parallelle Betydningsudviklinger fra Vej over sumpet Grund og til Landings-stensætning. Forf. slutter sig til Modéers Tanke, at Kås er et Låneord, og han viser (med Kort), at der er Tale om et Lån fra Vestgermansk (beslægtet med eng. *causeway*, *causey*, fransk *chaussée*) med Udbredelsesvej fra Nordjylland mod Syd gennem Storebælt til Falster, Bornholm og Rügen og de sydsvenske Kyster. Samme Udbredelsesvej sandsynliggøres også for Ordene Vase og Brygge.

I »Svineegel« redegøres først for alle dialektale Former af Ordet *ajle* (< *athal, *athil, *athul): *ajle*, *alli*, *ale*, *æjle*, *æddel*, *oddel*, *å·l*, *å·ling*

1) Karl-Hampus Dahlstedt: De folkliga växtnamnens semantik (Spr. o. K. 25 (1966): 59 ff.).

2) Kristen Møller: Kås og brygge. Betegnelser for anløbsbroer. UFF Publ. B 7. 1968.

3) Kristen Møller: Svineegel. En østdansk stald. Ordet *ajle* med sideformer. UFF Publ. B 8. 1974.

m.fl. (Formerne er indlagt på Kort) og Metateseformen *alje* samt for Produktets andre Betegnelser *pis*, *pusvand*, *pølvand* m.m. Og dernæst forbinder Forf. Ordet *ajle* med det *-egel*, der indgår i *Svineegel*, idet denne Betegnelse menes at være blevet knyttet til en bestemt østdansk Type af Svinesti (Fedesti med gennemhullet Gulv), et Kulturlån sydfra, således at vi altså her i Østdanmark har samme Ordstamme til Betegnelse af Svinesti som Skautrup tidligere (i Festskr. til H. P. Hansen 1949) har behandlet som sydvestdansk Betegnelse for Kostald. Dermed afvises Brøndum-Nielsens Forklaring af *-egel* som afledn. af Trænavnet Eg (< *ēkil).

Det sproglige Ræsonnement i den sidste Bog er måske nok mindre overbevisende end i den første, men Forf.s Fremstilling har her som altid stor Interesse ved sit Væld af saglige Oplysninger, ved sin kulturhistoriske Bredde.

Mindre Afhandlinger af Kr. Møller i samme Genre er 1. »Benævnelser på ålejernets grene« (Festskr.PA 1971: 227 ff.), med interessante Betragtninger over Betegnelserne *løj*, *løv* (hvorved Ole Widdings ældre Forklaring af *øj*-Formerne som »falsk Restitution« afvises¹), *lynder* (*lynger*) og *sog(n)*, der i Betydningsudviklingen viser Parallellisme. 2. »Agerren og agerryg« (Festskr.KH 1974: 245 ff.).

Medens vi endnu er ved den sproglig-saglige Linie skal kort berøres en Forskning, der set fra en dialektologisk Synsvinkel vel nok ligger i Kanten af vort Område, men som ikke bør forbigås. Jeg tænker på afdøde Dyr-læge C. C. MATTHIESSEN'S Arbejder indenfor Folketroen om Sygdomme. Dyr-læge Matthiessen stod i sin Forskning midt imellem Folkeminder og Veterinærmedicin; han opnåede desværre ikke at forsvare sin Disputats, Skuddet i dansk sygdomstro 1967 (Danmarks Folkeminder Nr. 77), der efter hans Død blev udgivet af † LISSA BØRTHY. I hans Produktion er der for Dialektologen meget at hente; jeg nøjes med at henvise til Bogens Indledning (ved Laurids Bødker og Vilhelm Møller-Christensen) og Bibliografien (p. XII) over Forf.s Skrifter.

Danmarks Folkeminders Skriftserie, der tidligere har været en rig Kilde for Dialektologerne, har med Overgangen til Årbogsformen (Folk og Kultur 1972 ff.) ændret Karakter og indeholder meget lidt af dialektologisk Interesse; nævnes kan en enkelt Artikel om Træskomageri i Årg. 1973.

1) Iøvrigt tidligere afvist af Chr. Lisse (Dialektstudier 1: 181, Note 29).

c. Dialektgeografi

Udskillelsen af dialektgeografiske Studier fra de foregående Afdelinger (a og b) er måske mindre berettiget. Der er jo i Ordstudierne meget ofte også Overvejelser over Betydningen af Ordnes Udbredelse, ligesom der i Studier, hvor det dialektgeografiske Aspekt er det centrale, også ofte findes saglig-sproglige Betragtninger.

POUL ANDERSEN: Hvirvel og Vridel (Festskr.KH 1974: 185 ff.) er en Undersøgelse af Udbredelsen af Ordene *Hvirvel* og *Vridel* i Betydningen Dørvrider i sydskindinaviske Dialekter med Påvisning af det østskånsk-østsmålandske Område, hvor tydelige Vikarord har overtaget de to Grundords Funktion, og Forsøg på at forklare dette Forhold.

Der ligger udmærkede ord/lydgeografiske Iagttagelser i BENT JUL NIELSENS Afhandl. om Formerne for Adv. *itte*, *inte* i Jysk¹. Den første: at *itte* er Novationen, *inte* Reliktet, med Udbredelse i Randområder mod Nord, Øst og Syd. Den anden: at Formerne med palataliseret *-ʃ* og *-ɲʃ*, *-ɲʃ* netop findes i Nærheden af disse Randområder eller endda inde i dem. Disse palataliserede *ʃ*-Former, hvor *ʃ* optræder i direkte Kontakt med den foranstående Vokal – en Kombination der iøvrigt er dialektfremmed – og hvor *ʃ* er kommutabelt med *t*, er Beviset på, at Formen *iʃ* tidligere har heddet *iɲʃ*, *ɔ*: at *-nt*-Formen er ældst.

Hertil også MOGENS BAUMANN LARSEN: Om dialektgrænser – i et sydhallandsk perspektiv (Festskr.PA 1971: 207 ff.).

Jf. også Bibliografien, p. 118 ff.

d. Artikelproblemet

KRISTEN MØLLER har i en stor Afh. fra 1974² taget sit gamle Emne, Artikelproblemerne, op igen. Medvirkende hertil har måske været, at nyt Materiale er fremskaffet (bl.a. fra Hannæs-Området) og offentliggjort i Sprog og Kultur³, men at et sådant ydre Incitament har været medvirkende er nu ikke nødvendigt at antage; Afhandlingen selv viser klart, at dette lige så interessante som vanskelige Problemkompleks gennem Årene stadig har været i Forfatterens Tanker. Ligesom i Nordiske Ar-

1) Bent Jul Nielsen: Ordet *itte*, *inte* i jysk (Festskr.PA 1971: 235 ff.).

2) Kr. Møller: Vestjyske artikelproblemer (Dialektstudier 3 (1974): 74 ff.).

3) Inga Steen-Jensen: De artikelløse substantiver i dialekten på Hannæs og i nabo-sognene (Spr. o. K. 27 (1972): 114 ff.). Niels Åge Nielsen og Torsten Balle: Artikelløshed i Thy (Spr. o. K. 27 (1972): 105 ff.).

tikelproblemer (1945) belyses Problemerne også her fra mange Sider, og selvom det selvsagt er vanskeligt at føje nye Momenter til Artikeldiskussionen, er dog en meget værdifuld ny Tanke fremsat i Ekskurs I (p. 87f.): Ordtypen med kort Vokal + opr. enkelt stemt Konsonant: *bær, føl, hav, mog, ned* (Net) m.fl. har Stød i et stort nordvestligt jysk Område: Nordvestjylland, Mors, Thy, Hanherred, Vendsyssel, og disse overraskende Stødformer kan, hævder Forfatteren, naturligt forklares som foranlediget af, at der er Tale om gamle Bestemthedsformer af Substantiverne (som jo skulde have Stød), der nu har tabt den efterhængte Artikel. Denne Iagttagelse kan støtte den først af Lyngby fremsatte Teori, at en oprindelig efterhængt Substantivartikel i Vest- og Sønderjysk gik tabt og gav Plads for en yngre foranstillet Artikel, som Kr. Møller i Bogen fra 1945 tog op til Prøvelse og der nærmer sig med et »kunde tænkes«, der til sidst bliver til et »principielt er der intet til Hinder for . . .«. Efter moden Overvejelse slår Forfatteren i den nye Afhandling nu fast: »Den efterhængte artikel har da altså [min Udhævelse] over et betydeligt jysk område været genstand for sammensmeltning og svind, men alene i det egentlige Vestjyll. samt Sønderjyll. forsvandt den helt, og konsekvensen heraf blev en erstatning med foransat *æ*« (p. 95), en Forklaring der sikkert vinder Bifald hos mange Filologer. Men Forfatteren vilde ikke være sig selv lig¹, hvis ikke også i den nye Afhandling Ideen om *inn* blev taget op til ny Efterprøvelse. I Ekskurs II (p. 97) afslører han Betæneligheder af kronologisk Art ved Antagelsen af, at det er *thæn* > *æ*, der er trådt i Stedet for den tabte efterhængte Artikel. Her fremsættes »en anden rimelig – endda en tilsyneladende meget nærliggende og simpel forklaring«. Vest- og Sønderjysk har måske dannet et »reliktområde, idet dialekterne dér har bevaret den ældre, oprindelige adjektivartikel *inn, enn* > *e, æ*, som i betydeligt omfang har vist sig at være modstandsdygtig overfor det fremtrængende demonstrativ *thæn* . . .« (p. 97). Der ligger heri »en sikker basis for overførelse af *æ* til substantiver, der ikke var bestemt af adjektiver, for til slut at fremtræde som en generel erstatning for den tabte eller stærkt svækkede efterhængte artikel, altså typen *æ gammel mand* (overført) > *æ^mmand*« (p. 98). En videre Underbyggelse af denne interessante Tanke vil vi nysgerrigt søge efter, når vi næste Gang skærer en Afhandling af Forfatteren om Artikelproblemerne op. I Gruppen af danske Dialekto-

1) Brøndum-Nielsen fremhævede i sin Opposition ved Kr. Møllers Disputats i 1943, at et karakteristisk Træk ved Forf.s Arbejde var en Tendens til stadig at angribe sine egne Resultater ved Forsøg på at belyse Problemerne fra nye Synsvinkler – en skeptisk Holdning, der er den ægte Videnskabsmands Adelsmærke.

loger er Kr. Møller nok den mest renlivede Humanist. Errare humanum est!

I Forbindelse med Artikelfænomenerne skal også nævnes: ELLA JENSEN: Nogle hidtil miskendte Dialektformer hos Blicher (DF 19 (1965-68): 41 ff.). Om de spegede Overgangsformer mellem Østjysk og Vestjysk berørende på den Kendsgerning, at Genus- og Artikelgrænserne ikke i hele deres Forløb falder sammen.

e. Genusundersøgelser

Så vidt jeg kan se, er der kun fremkommet to Afhandlinger inden for dette Område.

JENS CRAMER: Genusstrukturer i Vendsysselsk (Spr. o. K. 26 (1968): 37 ff.). – I. En Undersøgelse af de regionale Forskelle i Genussystemet i Vendsysselsk. Undersøgelsen koncentrerer sig dels om Trekønsdialekternes Afgrænsning over for Tokønsmålene, dels om en Analyse af Strukturerne af de forskelligtformede Trekønsdialekter. Disse Strukturer varierer regionalt (i ét Område findes treleddet Genusbøjning i 6 Ordgruppe-systemer, i andre i fx. kun 4 eller 3 Systemer). Disse variable Forhold beskrives ved Hjælp af Begrebet *Intensitet* (Treleddssystemets Intensitet er størst i det Område, hvor det findes manifesteret i det største Antal Systemer). På Kort findes Områderne indlagt. – II. Her udvides Undersøgelsen ved at Forfatteren inddrager ældre Kilders Oplysninger om Genusstrukturen.

Det er et interessant Forsøg på at få Hold på den meget labile Tilstand, som Ændringerne eller Forenklingen af Genussystemet er midt i, og det har jo givet et ret klart Resultat.

Denne Gliden fra et gammelt Trekønssystem over mod et simplere er også Emnet for INGE LISE PEDERSEN'S grundige Afhandling om de fynske Genera¹, baseret på et stort Materiale indsamlet hos forskellige Generationer af nulevende Fynboer. Ud fra Betragtningen af Femininum-formerne som de almene og Maskulinum-formerne som de særlige, hvor man vil betone det specielle, behandler Forfatteren Femininumsvikareringen i Mask.-ord. I Ordstoffet er Mask. stabilt i Betegnelser for Håndkønsvæsener og Handyr, Skældsord og spøgende Betegnelser, Nationalitetsbetegnelser og Indbyggernavne, og – mærkeligt nok – også særdeles

1) Inge Lise Pedersen: Genusforhold i moderne vestfynsk (Festskr. PA 1971: 289 ff.).

stabil i -ing-Afledninger, mindre i -er-Afledninger. Mere ustabile Grupper er Personbetegnelser som anvendes om begge Køn, Fugle- og Dyrenavne, og endelig findes en stor uensartet Gruppe, betegnende Genstande og Begreber (c. 450). Her er Femininumsvikariering i c. 400 Ord. Kun i 9 er Mask. stabil, og det er især gamle Dialektord, der ikke kendes i Rigsdansk. I 6 Tilfælde er der Overgang til Neutrum (fx. i Kys > et Kys). Både Fem.-ordene og Neutr.-ordene er meget stabile – det hedder stadig et Kop, et Tallerken og et Sav. Usikre Former i klassisk Dialekt er vist Eksempler på tidlig Femininumsvikariering, og Helhedsindtrykket er, at Dialekten er på Vej mod Tilstanden i Rigsdansk.

BIBLIOGRAFI

- TORSTEN BALLE: Skurtørv – Skårtørv (Spr. o. K. 25 (1966): 41 ff.). – Nordvestjysk *skò'ttóra, skòð'tóra* har næppe noget med *skyde* at gøre, det er en Sætningsbygning *skårtørv* (til Vb. *skære*).
- INGER BÉVORT: Nedsættende personbetegnelser med *-has* som andetled (Festskr.PA 1971: 41 ff.).
- FREDERIK DAHLKILD: Tofteharen (DF 19 (1965–68): 8 ff.). Med Note af Chr. Lisse.
- L. GOTFREDSEN: Da man »havede« træsko. Minder fra Langeland (DF 20 (1974): 4 ff.).
- ELLA JENSEN: Hveghors (Festskr.KH 1974: 237 ff.). – Med Udgangspunkt i det sønderjyske **ve-xås* forklares Etymologien til det folkloristiske Indhold af Ordet *hveghors*.
- ELLA JENSEN: Fees – Fejsgump (Festskr.PA 1971: 139 ff.). – Det sønderjyske »Fejsgump« er ikke Benævnelse på det sidste Neg, men på et specielt Stykke Jord som overlades en af Bymændene som Godtgørelse for en ham påhvilende Byrde. Sidsteleddet er et *-skump*. Førsteleddet er vanskeligt. Forf. peger først på nty. *vēst(e)* (Kück: feste Unterabteilung eines Gohes (Untergaues)), men hælder dog til den Anskuelse, at der er Tale om en Sætningsbygning *Fæ-hus* (Fæhus-skump). Den der har *Fees* »den der har Fæhus, Stald« (nemlig for Tyren).
- INGA STEEN-JENSEN: se også p. 115, Note 3.
- † PETER JØRGENSEN: En sønderjysk hilsen (Festskr.PA 1971: 151 ff.). – Om Brugen af den tyske Hilsen *moin* (goddag, farvel, godaften og godnat) (< morgen > morjen > moin) og dets også efter 1920 fortsatte Udbredelse fra tysksprogede Kredse i Tønder.
- BODIL FAURSCOU KNUDSEN: Tyttebær (Spr. o. K. 27 (1972): 93 ff.). – Ordkort over danske Benævnelser på Tyttebær og Bemærkninger om Ordenes Etymologi.
- FINN KØSTER: Nogle især dialektale sætningsbygninger med adj. *løs* som sidsteled (Festskr.PA 1971: 179 ff.).
- FINN KØSTER: Om participialadjektiver med præfikset for- (Dialektstudier 3 (1974): 120 ff.).
- CHRISTIAN LISSE: Det ubestemte pronomen *mæn* i ømålene (DF 20 (1974): 76 f.).
- CHRISTIAN LISSE: Adjektivet *ave(r)lang* i ømålene (DF 19 (1965–68): 47 ff.). – Supple-

- ment til Skautrup (Spr. o. K. 23 (1963): 126 ff.) med Tilslutning til Forklaringen der (< vn. *afar*-).
- HOLGER MUNK: »I Kuld og Kaare« med Note af Chr. Lisse (DF 19 (1965–68): 1 ff.). – *Kaare* < *Kave* »Byge, Vindstød«.
- NIELS ÅGE NIELSEN: Jyske ord for 'cikadeskum' (Spr. o. K. 24 (1965): 75 ff.). – Oversigt med Kort over Jyske Dialekters Ord for »Cikadeskum«.
- NIELS ÅGE NIELSEN: Fra den jyske ordbog (Festskr.KH 1974: 267 ff.). – Om 1. akk.-dat.-Formerne af *han* og *hun*, 2. *rigmarole* »vidtløftig Skrivelse«, 3. *sinder-is* »tyndt Islag«, 4. *stangforlovet*, 5. *trygel* »Bøje«, 6. *væggerum* »Fag i Lade« og 7. *vån-vare* »Nødsfald«.
- NIELS ÅGE NIELSEN: Ordstudier (Festskr.PA 1971: 249 ff.). – Om 1. *veksel* (oldisl. *vixl* »Skifte, Bytning«), 2. glida. *wicnæ, wegnæ* »blive blød« (især i Harpestræng).
- NIELS ÅGE NIELSEN: Jyske ordstudier (Spr. o. K. 25 (1967): 49 ff.). – 1. *ymle, imle* »arbejde ihærdigt«, 2. *told* »Gødningslag« og »lav Skel-vold«, 3. *Vase* og *vrase* »snoet Halmbånd«. Med Kort.
- NIELS ÅGE NIELSEN: Jyske ordstudier (Spr. o. K. 26 (1970): 49 ff.). – 4. *yre* »ulme, koge op«, 5. *jørme* »hvirvle«, *hjørme, hørme* »stinke«, 6. *kviste, kvise* »klemme«, 7. *trame* »klemme«, 8. *krøgte* »klemme«, 9. *krøfte* »vaske let, være uærlig«.
- NIELS ÅGE NIELSEN: se også p. 115, Note 3.
- MAGDA NYBERG: Om nogle tyske låneord i M. B. Ottensens ordbog (Festskr.PA 1971: 255 ff.). – Skitse til en større Afhandling med Eksempel på Låneordsstoffet vedr. stærke Drikke.
- BIRTE HJORTH PEDERSEN: Optegnelser fra Drejø 1794–1845 [af Niels Strangesen] (Fynske Årbøger 1971: 16 ff.). Og hertil Udgiiverens Sprogbeskrivelse:
- BIRTE HJORTH PEDERSEN: Niels Rasmussen Strangesens Optegnelser fra Drejø 1794–1845 (Festskr.PA 1971: 277 ff.).
- OVE RASMUSSEN: Forbindelsen »ikke om« i jysk (Festskr.PA 1971: 299 ff.). – I Forb. »ikke om« finder man *om* i Betydn. »forbi, ud over«.
- PETER SKAUTRUP: Suffikset *-(ə)lə* i vestjysk (Festskr.PA 1971: 313 ff.).
- PETER SKAUTRUP: Jyske ord. 13 (Spr. o. K. 25 (1966): 40). – Om *-ij* i *markij, syqij*.
- PETER SKAUTRUP: Jyske ord. 14. Lindbergs Dæmen (Spr. o. K. 27 (1971): 58). – Om *dæ(?)mæn* som ed (Feilberg dennemand).
- OLE WIDDING: Ovsbord og Varbord (Festskr.PA 1971: 343 ff.). – Det sydøstda. *vobbord* er et *varbord*, hvis første Led er det *var-* der findes i vn. *varnagli* »Sikkerhedsnagle«, og Ordet er forskelligt fra *ovsbord* (jf. vn. *ups-*).

B. Struktur og Lydlære

1. Større Dialektstrukturbeskrivelser

Rækken af Monografier over danske Dialekter er i det forløbne Tiår også blevet forøget med et Par vigtige Værker.

Et fælles Træk ved de danske Dialektmonografier er den stærke Påvirkning, som Forfatterne har modtaget fra Louis Hjelmslevs Sprogteori. Det skal ikke forstås på den Måde, at disse Arbejder eksemplificerer Hjelmslevs strenge Arbejdsprogram om den fortsatte Deling af Teksten,

både i Udtryks- og Indholdsplanet, ned til de mindste sprogligt-relevante Enheder. En sådan Procedure er i øvrigt slet ikke gennemløbet af nogen Sprogforsker, og for de danske Sprogbeskrivelser gælder for det første, at de kun beskæftiger sig med Deling af Udtryksplanet. Men også denne Deling foretages med en enkelt Undtagelse (Børge Andersens Behandling af Rønne-Dialekten¹) ikke for de større Enheders Vedkommende (ned til og med Modulationerne). Her slår den danske Tradition for Sprogbeskrivelse igennem, forstået på den Måde, at de danske Dialektologer genoptager og fortsætter den fra Jens Pedersen Høysgaard stammende Ordtypelære, Opdelingen i Ordtyper karakteriserede ved Høysgaards »Aandelav« – videreført af Rask, Lyngby m.fl. som Toneholds- eller Tonelagslæren, der havde været det normale, primære Grundlag for Opdelingen af Ordstoffet op til Otto Jespersens klassiske Fonetik, der splitter Ordtyperne i deres fonetiske Bestanddele: Stød, Længde, Tonebevægelse, Trykgrader osv., en Opdeling, hvorefter man lærte en hel Del Fonetik, men som ikke var uden Ulemper ved Sprogbeskrivelser.

De jyske Dialektmonografier baserer deres Opdeling af Ordstoffet på Høysgaards fem Ordtyper: $\square\Delta$, $\square'\Delta$, $\square\Delta'$, $\square\cdot\Delta$ og $\square\Delta\cdot$ der et langt Stykke ad Vejen tilfredsstiller Kravet til en primær Inddeling af en Apokopedialekt, og som gør Modsætningen Stød/Ikke Stød til Kriteriet for den første Deling af Ordstoffet i Acc. 1- og Acc. 2-Ord.

Men også Ømålsbeskrivelserne er baseret på Høysgaards Ordtype-system. Her har man blot taget Konsekvensen af at Ømålene ikke er Apokopedialekter, hvorved Ordtyperne bliver at opstille (i sin absolutte Enkelhed) i α -Gruppen (Enstavelsesordet): $\square\Delta$, $\square'\Delta$, $\square\Delta'$ og β -Gruppen (Tostavelsesordet): $\square\cdot\Delta\Theta$, $\square\Delta\Theta$, således at Kriteriet for den første Deling af Ordstoffet altså bliver Modsætningen α/β , idet et β -Ord er et Ord med en (ell. flere) Θ -Stavelser *efter* Hoved- (eller Tryk-) stavelsen. Disse to Grundtyper (α og β) kan indgå som Dele i S sammensætningen (γ), såvel i dennes Førsteled (γ^1 -leddet) som i dennes Andetled (γ^2 -leddet).

Stød/Ikke Stød (i α -typen) og Længde/Korthed (i β -typen) kan tolkes som forskellige Udtryk for en strukturel Modsætning: Dobbeltforekomst: $\square\square$ og $\Delta\Delta$ modsat Enkeltforekomst: $\square$ og Δ , der således bliver det næste Opdelingskriterium inden for såvel α - som β -typen. Tilstedeværelsen af Stød er således – tolket som Dobbeltforekomst af Fonemet – et Karakteristicon for α -Ordtypen, og når dette Stød forekommer i Ord, hvor

1) Børge Andersen: Rønneområdet. En strukturalingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt. 1959. UFF Publ. A 18.

Hoved- (eller Tryk-)stavelsen efterfølges af en (ell. flere) ə-Stavelser, må Hoved- (eller Tryk-)stavelsen således karakteriseres som et α -Ord i en speciel Situation. Man betegner sådanne Ord som α^* -Ord og udtrykker den specielle Situation ved at der foran dette ə i ə-Stavelsen altid anbringes en -: α^* -Ord: ruus-ən, be'ruus-ə || β -Ord: ruusən, ruusə.

Når jeg indleder min Omtale af Tiårets nye Dialektmonografier med ovenstående Hovedlinier af Ordtypelæren i Ømålsmonografierne sådan som de er udviklet af Høysgaards – man tør vist sige geniale – Iagttagelse af det danske Sprogs Opbygning, er det af to Grunde. For det første fordi der (i min Bog om Fonemsystemet i Østfynsk) ikke er gjort Rede for Ordtypelærens Forhold til og Afhængighed af Høysgaard, og for det andet fordi den Omtale af En- og Tostavelserordenes Opbygning i Dansk, som jeg for mange År siden gav i mit fonetiske Afsnit i Nordisk lærebog for talepædagoger (udg. særskilt sammen med Louis Hjelmlevs Afsnit i samme Værk som Poul Andersen og Louis Hjelmlev, Fonetik, 4. oplag, 1967) er ganske utilstrækkelig til Forståelse af Forholdet.

Jeg begynder med en Omtale af BENT JUL NIELSENS Behandling af Dialekten i de sydøstligste Sogne i Bjerre Herred mellem Vejle og Horsens¹. Det er en Strukturundersøgelse, der på flere Måder bryder med den Form, man som berørt ovenfor finder i de tidligere jyske Monografier. Dens afsluttende Bemærkninger om Dialektens prosodiske Forhold (p. 44f.) er en redelig Fremstilling af Vanskelighederne ved at – som det hedder – »opstille et accentsystem med to (ell. evt. tre) led, sådan som det forsøgsvis er gjort ved beskrivelsen af nordjyske dialekter«. Her opdeles Ordstoffet i Enstavelserord, »f.eks. *sdu:l* stol, *sduol* stole, *law* lag, *law* lave, *viŋd* ventet, *viŋ(·)d* vente, *tæ(·)g* tække, *sæg* sæk« og Flerstavelserord, »f.eks. *ʰhawə* havre, *ʰlawəd* lavede, *ʰfrawnərə* fregnerig dvs. fregnet, *ʰtrəsgu* træsko, *ʰdaw(·)sɪræ'n* dagsregn«, og ved den videre Opdeling af den unægtelig noget brogede Gruppe: Flerstavelserord, benyttes så som Hovedkriterium Forholdet mellem de enkelte Stavelers Tryk (Fortis, Semifortis og Infortis), en Vej ud af Vanskelighederne, som jo er forsøgt før og som nok kan kritiseres. Opdelingen giver dog Forf. Mulighed for at belyse flere interessante Problemer, fx. Diskussionen om ə-Stavelserne, et Område, der ellers ikke spiller nogen større Rolle i de jyske Monografier, hvor den altovervejende Interesse altid har

1) Bent Jul Nielsen: Et Bjerreherredsmål. Udtrykssystemet i Dialekten i Barrit, Klakring og As sogne. 1968. UFF Publ. A 23.

samlet sig om Trykstavelens Accentuation. Her behandles fx. Forholdet mellem Trestavelsestypen *rom(ə)lə* rummelig, *oɹ(ə)lə* underlig og Tostavelsestypen *rom·lə* rumler, *han·lə* handler. Her viser sig den – ved Parentes om ə i Trestavelsestypen angivne – Forskel, at, som Forf. udtrykker det, »nul kan vikariere for ə i denne position: i visse ord kan aldrig forekomme ə [nemlig i Tostavelsestypen], i andre kan såvel ə som nul forekomme [nemlig i Trestavelsestypen]«. Dialekten er her på Vej mod den Tilstand, vi finder i Sydsamsisk, hvor Modsætningen er helt ophævet: såvel de oprindelige Tostavelseord som de oprindelige Trestavelseord kan udtales både med og uden ə mellem Konsonanterne. Forf. behandler en Række interessante (og ofte – ved Sammenligning med Jysk i Almindelighed – usædvanlige) Træk i Systemet, der viser, at vi her har at gøre med en Dialekt, der ikke er helt normal Jysk. Dialekten har således Modsætningen *ij* || *ii*, *yj* || *yy*, et Strukturtræk, der får Dialekten til at minde mere om det nærliggende Fynsk end om Jysk, men som dog muligvis røber et Jysk på et gammelt Stadium, da – som Forf. påviser det – lignende Forhold findes både i Fjoldedialekten mod Syd og i Tybomålet mod Nord. Dialekten står m.H.t. Stødforholdene på Overgangen mellem østjysk og vestjysk, men selve Stødmanifestationen er så blid og ofte vanskelig at konstatere, at man føler sig hensat til Fyn.

Det er et omhyggeligt og dybtborende Arbejde. Forf. prøver på alle Måder at trænge til Bunds – undertiden også ved Brug af instrumental-fonetiske Analyser. Diskussionerne er lærerige, selvom de måske ikke altid fører til nogen Afklaring, og Dialektologer kan hér hente Impulser og nye Idéer.

Den anden Dialekt der i Tiåret har fået sin Behandling er Sjællandsk; »endelig« kan man vist sige, da en Beskrivelse af Sjællandsk netop var det første Mål, der blev opstillet i 1922, da Udvalg for Folkemaal blev reorganiseret og fik sit Arbejdscentrum i København.

Har man måttet vente længe¹, så er den Belysning som INGER EJSKJÆR² nu har rettet mod Objektet til Gengæld skarp, dybtgående og mangesidig.

1) Jf. min Bemærkning p. 103 øv. (med Note 24a) i *Dialektforskningen* (Det danske Sprogs Udforskning i det 20. Århundrede. 1965).

2) Inger Ejskjær: *Fonemsystemet i Østsjællandsk*. På grundlag af dialekten i Strøby sogn. 1970. UfF Publ. A 24. (Disputats).

– sa. –: Stød i andet sammensætningsled i typen fortis-semifortis i danske øsmål (APhS 27 (1965): 19–67).

– sa. –: Kortvokalstødet i sjællandsk. 1967. UfF Publ. A 22.

Til Forf.s 3 i Note 2 (forr. S.) noterede store sjællandske Undersøgelser¹ har hun til yderligere Uddybelse af Problemerne omkring Stødaccenten føjet endnu to Afhandlinger, der behandler mere specielle Stødfænomener i danske Dialekter². Set samlet har Inger Ejskjærs Kompleks af Stødundersøgelser, i Forbindelse med Kr. Ringgaards Behandling af Vestjysk Stød fra 1960³ og den i Note 1 nævnte Afhandling af Hanne Louise Geist, givet Forskningen en ny, bredere og meget sikrere Forståelse af Stødfunktioner i Dansk. Inger Ejskjær har forankret denne Forståelse i en Række nye veldefinerede Termer: (sjællandsk) *Kortvokalstød* (modsat vestjysk *Klusilstød*), γ^2 -*Stød* (i Sjællandsk og under andre Betingelser i Fynsk og Samsisk), *Morfemstød* og *Stød i Samdannelser* (i Djurslandsmålene), som vi nu anvender sammen med de ældre og almindelige Betegnelser: *Langvokalstød*, *Konsonantstød* og *Enklisestød*. Det er en stor Landvinding sammenlignet med det uklare *Nystød*, som Aage Hansen arbejdede med i sin ældre Bog, *Stødet i Dansk* (1943), og det er et talende Eksempel på, hvor meget mere givtigt det er, at Undersøgelser af Accentuationsfænomener baseres på Materiale fra Dialekterne med deres fastere Systemer, end på det Konglomerat, der bærer Navn af Rigsmålsudtale.

Den fulde Forståelse af Inger Ejskjærs Stød-arbejder har som nødvendig Baggrund Beskrivelsen af Sjællandskens Struktur sådan som Forf. har fremlagt denne i Hovedværket »Fonemsystemet i Østsjællandsk«. Bevidst har Forf. valgt en Titel på sit Arbejde, der fører Tanken hen på min ældre Bog om »Fonemsystemet i Østfynsk« (1958). Meningen hermed er at understrege, at hendes Undersøgelser har ført til den Overbevisning, at det er muligt og frugtbart at lade den sjællandske Strukturbeskrivelse hvile på det samme Grundlag som den fynske, nemlig det indledningsvis omtalte Høysgaardske Ordtypesystem med Opdeling af Ordstoffet i α - og β -grupperne (såvel i Simplex som i γ -Stilling). Denne Overensstemmelse mellem Sjællandsk og Fynsk er af den største Betydning, når det erindres, at begge Undersøgelser er Forarbejder ved den

1) I dette Kompleks indgår også Hanne Louise Geists Afhandling »Enklitisk stød i sjællandsk« (Festskr.PA 1971: 91ff), og Jørgen Larsen: Det sjællandske »tostavellesord« (Festskr.PA 1971: 193ff). Om disse Afhandlinger se nedenfor p. 125-126.

2) Inger Ejskjær: Morfemstød i dialekten i Voldby (Djurslands Nørre Herred) (Festskr.KH 1974: 215ff.).

– sa. –: Stød i samdannelser i Djurslandsmål (Dialektstudier 3 (1974): 7ff.).

3) Omtalt i Dialektforskningen (Det da. Sprogs Udforskning i det 20. Årh. 1965: 103ff.).

endelige Fastlæggelse af Notationssystemet i Ømålsordbogen, en Ordbog der omfatter begge disse Dialektgrupper.

Men bortset fra denne Lighed i den strukturelle Opbygning har Inger Ejskjærs sjællandske Undersøgelse et fra den fynske helt forskelligt Indhold, bestemt af den Kendsgerning, at de Problemer, der møder én i Sjællandsk, er ganske andre end hvad Fynsken byder på.

Først og fremmest gælder dette Struktureringen af den fonetiske Apokope, der i Sjællandsk er langt mere vidtgående end i Fynsk, så vidtgående, at man i (Nord)vestsjællandsk i visse Kombinationer må regne med systematisk Apokope.

Vanskelighederne er både af teoretisk og praktisk Art.

Gennemgangen af β -typen er på Grund af det meget spegede fonetiske Optegnelsesmateriale blevet et Stykke Finmekanik, tålmodigt og dygtigt gennemført, hvorudaf det er lykkedes at drage en Række utvivlsomt rigtige Resultater¹. Forf. har måttet opdele og specialbehandle β -typen i 1) alm. β , 2) β^* -typen $-\square\Delta\Theta\Delta$, 3) den med $-\Theta$ udvidede β^* -type $-\square\Delta\Theta\Delta\Theta$ og 4) den med $-\Theta\Delta$ udvidede β^* -type, for at kunne nå frem til og gøre det muligt at formulere de eksisterende Modsætninger og Synkretismer. Herved afdækkes fx. den faste Regel, at Trestavelsestypen $-\square\Delta\Theta\Delta(\Delta)\Theta$ altid har udtalt $-\Theta$ sidst i Ordene, mens Tostavelsestypen $-\square\Delta(\Delta)\Theta$ aldrig (el. i en bestemt Konsonantkombination kun fakultativt) har hørligt $-\Theta$. Dette fører bl.a. til Strukturering af de gamle sjællandske Udtaleformer på Kvindenavnene *ka·rnə*, *ma·rnə* og *æ·lnə* som Trestavelserformer.

De store Vanskeligheder, Forfatteren har måttet kæmpe med, har deres Grund i Dialektens opløste Tilstand, dens nære Forhold til Rigsmålet og de sjællandske Meddeleres heraf flydende Usikkerheder og Skelen til Rigsmålsudtalen². Disse Forhold har ført til flere snedigt udtænkte Kontrolprøver, fx. den ved Ord på ustemt Konsonant anvendte Prøve med Forskellen i Bestemthedsformen *hə'bəð* Hoppet modsat *həben* Hoppen eller γ^2 -Prøven, ved hvilken Ordene i γ^2 -Stillingen afslører sig som værende α -Ord (uden Stød), fx. et *!ræ·j|həb* Rejehop, eller β -Ord (med Stød), fx. en *!fø|hə'b* en Følhoppe – ligeledes til Ordene Hop og Hoppe, der i ubestemt Form begge udtales *həb*. Hop og Hoppe er altså ens, men alligevel viser der sig i Bestemthedsformen og i γ^2 -stillingen en i Formen *həb* latent liggende Forskel. At give denne Kendsgerning Udtryk i den

1) se fx. under Behandlingen af $-\Theta\Delta\Delta\Theta$ med ust. + st. Konsonant Forklaringen af de stivnede Former *tørkəl* Tørklæde, men *førklə* Forklæde.

2) Et stort Afsnit af Bogen udfyldes af statistisk behandlede Identificeringsprøver, som det viste sig nødvendigt at gennemføre netop p. Gr. af Dialektens Tilstand.

strukturelle Tolkning af Formen er, når det synkroniske Synspunkt skal fastholdes, vanskeligt, og Forfatteren har her nået til sit Standpunkt ved at fiksere Begrebet »Manifestationsidentitet«. Et Par typiske Eksempler: *'vɔn₁dɑm'p* betyder dels sgl. af Sætningsbygningen Vanddamp men også pl. af samme Ord, Vanddampe, og i Verbet fordampe lyder den trykstærke Stavelse akkurat ligesådan: *fa'dɑm'p*. Det samlede Tolkingsresultat af Strukturen i Østsjællandsk medfører imidlertid, at den identiske Udtale må struktureres forskelligt: (vand)**dammp** sgl. (= **dampp** som Simplex) – (vand)**dampø** (hvor Stødet i γ^2 -stilling generelt opfattes som Signal for β -Typens Placering i denne Stilling og derfor ikke indgår i Notationen) – og **få'dammp-ø** vb. (α^* -Type i Tryktypen $0^1 + \div$). Her må man konstatere Manifestationsidentitet mellem Ordformer, som det har vist sig mest hensigtsmæssigt at notere med tre forskellige strukturelle Formler. På lignende Måde kan fx. Udtaleformer som *fa'rv:ə* og *fa'tæŋ'g* tolkes som Manifestationsidentitet mellem henholdsvis **få'ruå** imp. og **få'ruå-ø** inf. (forråde, Simplex: **ruå** og **ruåø**) og **få'tænnk** imp. og **få'tænnk-ø** (fortænke, Simplex: **tænnk** og **tænkø**).

Forfatteren præciserer Begrebet ved at sige: »Det er mit håb, at de hyppige tilfælde af en manifestationsidentitet vil blive opfattet – som af mig – som betegnende og dermed karakteristiske for en dialekt, der i apokopemæssig henseende står jysk nærmere end fynsk, men som alligevel mest hensigtsmæssigt bør betragtes som et ømål – og ikke som udtryk for uhensigtsmæssig procedure ved den strukturelle beskrivelse«.

At gennemføre en Strukturbeskrivelse af en Dialekt(gruppe) under Forhold som de sjællandske er en Bedrift, og Inger Ejskjærs Sjællandskbeskrivelse og hendes hermed sammenhængende Komplex af Stødstudier må – på Linie med de allerede tidligere omtalte nye Ordbøger – regnes blandt Tiårets betydeligste Resultater.

I nær Forbindelse med det Ejskjærskes Forskningskompleks står, som ovf. nævnt (p. 123, Note 1) to andre Afhandlinger:

HANNE LOUISE GEIST: Enklitisk stød i sjællandsk (Festskr.PA 1971: 91 ff.). Forfatteren har her leveret et værdifuldt Supplement til Stødundersøgelserne, nemlig en grundig Belysning af Fænomenet: enklitisk Stød i Sjællandsk, et Problem som Inger Ejskjær kun har strejft i sin Bog om Kortvokalstødet i Sjællandsk. Det drejer sig om det ejendommelige Stød i fx. *han har [sdø'd] sig* – men *han [sdød] sig*, *[lo'g] den* men *husk at [log] den*, *jeg har selv [bø'gd] det* – men *[bøgd] en Kage*, *giv [ham' de] men giv [ham] det hele* osv.

Et stort Materiale indsamlet fra seks Punkter jævnt fordelt på Sjælland behandles, og Forfatteren sætter Stødtilkomsten i Forbindelse med det Stød eller den Stødtilkomst, der findes i bsgl. af α -Ord, og tænker sig, at det i begge Tilfælde (ved Enklise og i bsgl.) er den samme accentuelle Bevægelse, der betinger Stødet. Det rammer i begge Tilfælde kun α -Ord og er en Udstråling af det Fænomen, som Aage Hansen har kaldt Stødets Kernefunktion: at karakterisere – og i To- eller Trestavelserformen at identificere – Enstavelsesordet over for det »fødte« Tostavellesord. Der redegøres for, hvilke Ord der kan indgå i Enkliseforbindelser, og Materialet behandles i 4 Grupper efter Arten af Stødresultat i den enkelte Lydkombination. Det fører til interessante Diskussioner om Dobbeltformer (*te'vəs / tes'əs – te'mæ / tem'æ* og fl.) og de enklitiske Forbindelsers Forhold til enkelte Ordudtryk: det Forhold at enklitiske Forbindelser i en Række Tilfælde er lig med α^* -Ord: *lo'gdən* luk den = Lugten, *göj'.* gør jer $\sim$ *töj'.* Tøj. Det slås fast, at de enklitiske Forbindelser bør tolkes som Forbindelser af to Ord, det enklitiske Stød er et syntaktisk betinget Stød. Særlig diskuteres her Forholdet ved det korte å's Manifestation: *på'dn* på den, men *pɔ'dn* Potten. De to å-Lyd kan opfattes som bundne Varianter med komplementær Distribution, idet Forskellen i Vokal-kvalitet omtolkes til en Forskel i Ordgrænse: i *på'dn* findes en Ordgrænse, der ikke findes i *pɔ'dn*. Det Tryk, man finder på Præposition foran enklitisk Pronomen, forklares som en Art Pseudotryk – det kan tolkes som en bunden Variant af Svagtryk – og ikke som Stærktryk, hvoraf følger, at man kan opfatte Vokalerne i Præp. som forkortede Langvokaler, forkortede under Betingelsen Tryksvaghed, hvilket gør det muligt at opretholde Identiteten mellem Ord som på, i, fra, fungerende som henholdsvis Præp. (uden Stød) og Adv. (med Stød). Man kan her ikke undgå at operere med Indholdsbestemmelser i den strukturelle Beskrivelse af Udtryksplanet, og det ligger i, at der her er Tale om det sjældne Fænomen, at rytmiske Forhold griber ind i den fonematiske Struktur og skaber Uregelmæssigheder, der ikke kan beskrives i en ren Udtryksanalyse.

Den anden er JØRGEN LARSEN'S Undersøgelse af det sjællandske Tostavellesord¹. Forfatteren publicerer Resultaterne af en meget omfattende hørefonetisk Undersøgelse af Forskellen mellem En- og Tostavellesordene, suppleret med en eksperimentalfonetisk Undersøgelse af samme

1) Jørgen Larsen: Det sjællandske »tostavellesord«. En manifestationsundersøgelse (Festskr.PA 1971: 193 ff.).

Forhold på to Punkter på Sjælland, et vest- og et østsjællandsk. Tostavel-
sesordene udtales normalt uden den trykssvage udlydende Vokal. Tone-
forløbet: I Vestsjællandsk ligner β -Strukturerne i høj Grad α -Struk-
turerne, i Østsjællandsk er der en lille Forskel i Tonens Rejsning – men
Optegnerens Høreindtryk giver ikke Plads for Antagelsen af et tonalt
forskelligt Forløb. Initialt og finalt Toneleje: Der er intet, der tyder på
distinktive Modsætningsforhold som i Østfynsk. Kvantitet: I Vest-
sjællandsk finder man ikke nogen systematisk fonetisk Længdeforskel –
de to Typer (α og β) »falder sammen«. I Østsjællandsk spores en ringe
Forskel i Længden. Forfatteren tager ud fra sine Erfaringer Afstand fra
Erik Kromans Påstande om Enkelt- : Dobbeltaccentmodsætning og om
en Sydgrænse for en sådan Modsætning.

Til Strukturundersøgelserne hører også BØRGE ANDERSEN'S i Omfang
lige så kortfattede som i Indhold præcise Afhandling om Kvantitets-
spørgsmålet¹ ved Konsonanterne i østdansk/sydsvenske Dialekter. Det er
Spørgsmålet om de lange Konsonanter efter kort Vokal, hvor Forskerne
altid noterer Streg under eller Prik efter Konsonanten (v·c og vc·). For-
fatteren refererer først de ældre Forskeres Meninger, og med Materiale
fra Löderupmålet i Skåne og Bornholmsk viser han, at de lange Konso-
nanter ingensinde er relevante Formstørrelser. Resultatet: Udtales en
Konsonant med aldrig så markant Længde, den er ikke strukturelt rele-
vant som Langkonsonant, når den ikke kan påvises at stå i Opposition
til en Kortkonsonant – og det kan den ikke. Og det medfører det revolu-
tionerende: I de undersøgte skånsk-bornholmske Dialekter foreligger
alene relevant Vokallængde, og Stavelsens Kvantitet beror således på
Vokalen, hvilket atter vil sige, at Dialekterne – strukturelt set – har lange
og korte Stavelser. Altså Længde/Prikanvendelse ved Konsonanter er
overflødig. Så mange vare Ordene – hvad siger de skånske Dialektologer?

2. Lydundersøgelser

BENT JUL NIELSEN har i 1974 fremlagt en større Undersøgelse af de nørre-
jyske æ -Diftonger² ledsaget af 11 Kort over det nørrejyske Dialektområde
og forsynet med Ordregister. Med Udgangspunkt i Ordstoffet (inde-
holdende $i\text{æ}$ -, $y\text{æ}$ - og $u\text{æ}$ -Diftonger) i 3 Dialektmonografier: sin egen

- 1) Børge Andersen: Varianter, manifestation og kvantitet (Festskr.PA 1971: 23 ff.).
- 2) Bent Jul Nielsen: Jyske vokalstudier. De nørrejyske æ -diftonger og deres alterna-
tiver (Dialektstudier 3 (1974): 30 ff.).

Monografi: Et Bjerreherredsmål, Ella Jensen: Houlbjergmaalet og Inger Ejskjær: Brøndum-målet har han indsamlet (fra trykte og utrykte Kilder og egne Optegnelser) et imponerende stort Materiale fra ca. 25 nørrejyske Sogne, og ved Hjælp af dette (inddelt i 3 Grupper efter Diftongeringens Frekvens i Ordene) søges belyst Forholdet mellem Forekomsten i Ordstoffet af *ia, ya, ua* – *i·, y·, u·* – *ejə, øjə, owə* – *e·, ø·, o·* og *j* + Vokal, henh. *w* + Vokal i Jyllands forskellige Egne, illustreret med Signaturer på Kortene. Her præciseres for første Gang Udskillelsen af et vestjysk Område, af Forf. benævnt RLF-området: Vandfuld, Skodborg, Ulfborg, Hind Herreder og Dele af Hjerm og Bølling Herreder – et Område der mod Vest afgrænses af Havet, mod Syd af Ringkøbing Fjord, mod Nord af Limfjorden og mod Øst af en Linie fra Skjern, øst og nord på gennem Holstebro og ud i Venø Bugt. I dette Område manifesterer *ia, ya, ua*-Diftonger i Acc. 1-Ord sig som *ejçə, øjçə* og *owçə* dvs. med Klusilparasit, et Fænomen hvis Forekomst jo hidtil har været regnet for begrænset til Ord med de høje Vokaler (se Kort 5), og en Række Reliktdannelser tyder på, at dette Område tidligere har strakt sig langt videre (Fur, Fanø). Vi har jo altid været klar over, at de mellemhøje Vokalers Diftongering og Resultatets Opblanding med Nabo-Vokalrækkerne i Jysk var et mere broget Foretagende, end Tilfældet er i Ømålene, og det er værdifuldt, at Forf. har taget Emnet op. Den meget indgående Behandling godtgør, at hele Spørgsmalet om Udviklingen af de gamle mellemhøje Vokaler *ē, ø, ō* viser et meget mere broget Billede, end Kort over de danske folkemål lader ane, og allerede denne første Fremlæggelse af en formentlig kommende større samlet Undersøgelse af jysk Vokalisme gør det klart, at et ofte påtænkt Genoptryk af Kort over de da. folkemål i al Fald for de her behandlede Dele af Vokalismen næppe kan siges at være et Ønskemål (se fx. Punkt 1–4 i Kap. VIIs minutiose Gennemgang af Diftongeringen af *ō* i de forskellige Ord og Kap. VIII om spec. Særformer).

INGER EJSKJÆR har fremlagt en Afhandling om de såkaldte Kortdiftonger¹, vistnok opr. Marius Kristensens Betegnelse for Fænomenet. Det er det fra Jysk velkendte Forhold, at *ə*-Diftong alternerer med *ja, jø, wo* i Ord, hvor Trykaccenten skifter ell. har skiftet fra første Led i Diftongen til andet. Fænomenet er imidlertid også kendt i Ømålene om end meget sjældnere, og Forfatteren behandler alle dels oplagte Eksp.

1) Inger Ejskjær: Nogle kortdiftongdannelser i ømålene (Festskr.PA 1971: 75 ff.).

(*has – rås, øse – jøsse, tese – tjæsse* o.m.fl.) og dels en Række mere dubiøse Tilfælde og Tilfælde, hvor anden Forklaring er rimeligere (herunder behandles bl.a. *jysset, jøsset* og *dæl(d)* »Yver på So«).

KRISTIAN HALD har i en interessant Afhandling¹ undersøgt de mange Grupper af Ord med Svagtryks-Stavelse på *-i* (og afsvækket *-ø*) i Jysk i både ældre og nutidigt Ordstof: Navne (Taki, Ubbi – Agri), Appellativer: *kæmpi, æl·dij'* (Elm), *jænibær* (Enebær), *di·qi, sdøgi, førə, førətyw* o.m.fl.). Som sin Anskuelse om Grunden til at *-i* er bevaret i Infortis fastslår Forf., efter Omtale af Aage Hansens Mening, at den jyske Vokalsvækkelse og Apokope i den ældste Periode i Jysk kun ramte Vokalerne *a* og *u* (i skånsk derimod fortrinsvis *i* og *u*), og når an-Stammerne normalt har Apokope i Jysk er det, fordi de moderne Former udgår fra oblik Kasus. I Personnavne og visse Betegnelser for levende Væsener er *-i* bevaret, fordi der dér er Tale om Nom.formen. Svækkelsen af Infortisvokalen *-i* tilhører i Jysk en yngre Periode, og den er aldrig blevet fuldstændig gennemført.

Hertil kan knyttes: K. RINGGAARD: Om udbredelsen af *I* som infortisvokal i jysk (Spr. o. K. 27 (1972): 69 ff.). Med en Række Kort over Ord på *-i* (*gase, smedje, dreng, silke, krykke, mørke, enke, dige*).

CHR. LISSE anlægger i sin Afh. i Sydsvenska ortnamnssällskapetets årsskrift² en Synsvinkel på Sydømaalene, som ganske vist ikke er ny – Ingers har i sin Disp. 1939 været inde på en lignende Betragtning men har især peget på nogle negative Overensstemmelser. Chr. Lisse samler derimod en Buket af Foreteelser, der viser virkelige Overensstemmelser mellem Sydsmål og Skånsk: 1. Forlydspalataliseringen i *dj*-Gruppen (*dyb, dyng, djævel, dynd*), 2. Inf. *vare* og Supinum *varēt* af *Vb.* *være* (med en god Oversigt over denne sidstes 4 Hovedformer i da. Dial.: *væt, våren, væ'r og varēt*), 3. *Hose, Pose, Mose* (med kort *u*), 4. *Låg, Låge* og *Tåge* (med glde. *u(o) + k*), 5. *Yver, Tøjr* og *Hjul* (> *jyr, tyr* og *hyl, hywl*, det sidste svarende til Nordhallandsk og med *h-* bevaret på Grund af at *iü* er blevet til »svævende« Diftong).

K. RINGGAARD, der som Forsker altid er vågen overfor nye Tanker, har i en Afhandling³ om Udviklingen af de lidet frekvente Lydtyper *bb*,

1) Kristian Hald: Om *i* som Infortisvokal i Jysk (Festskr.PA 1971: 101 ff.).

2) Chr. Lisse: Nogle østdanske træk i de danske sydsmål (SSON 1965: 87 ff.).

3) Kristian Ringgaard: *bb-dd-gg* (Festskr.PA 1971: 305 ff.).

dd, gg (> *b, d, g*) stillet sig Spørgsmålet »Hvorfor vil disse Mediæ ikke opføre sig som sig selv?« Der sker jo det, at Konsonantsystemet bryder sammen, og Medlemmerne af den behandlede fåtallige Klasse fordeler sig regelløst på de resterende Muligheder på Grund af *functional load* (om Begrebet, se Eli Fischer-Jørgensen, Trends in Phonological Theory). Hvor mange Muligheder der er, afhænger, siger Forf., af, om Sammenbruddet sker *før* ell. *efter* Klusilsvækkelsen, og det forklarer Forskellen mellem de brogede Forhold i Vestjysk, de mere regelmæssige i Østjysk og i Ømålene.

3. Lydsymbolik – Lydefterligning

KR. MØLLER har i Dialektstudier 2. Bind publiceret¹ et stort Materiale af Ordpar med henholdsvis stemt og ustemt Klusil i Forlyd. Sådan står der i Titlen, men ud fra nutidig Udtale er der jo Tale om Ord med henholdsvis uaspireret og aspireret Klusil i Forlyd i almindeligvis samme (undertiden kun omtrent samme) Lydkompleks (fx. *bimpe* : *pimpe*; *bløtet* : *pløtet*; *træden* : *dræden*; *tuttepige* : *dukkepige*; *gnadre* : *knadre*; *gulke* : *kulke*; *halskobbel* : *halsgul*, *halsgoller*). Materialet behandles i tre Grupper, og efter Materialeopstillingen følger en Kommentar til de tre Grupper. I den første store Gruppe er der gennemgående Tale om lyd-efterlignende ell. lydsymbolske Dobbeltformer, hvor den ustemte Forlydsklusil »hjælper til at give et stærkere indtryk af den pludseligt indtrædende og skarpere naturlyd ell. . . . bevægelse«. Der gives stadig Henvisninger til lignende Opfattelser af sådanne Lydindtryk hos forskell. europæiske Forskere. Hvad det er der samler Gruppe 2 er ikke videre klart. Der tales om »ekspressiviteten« og »påvirkning fra et andet ord«. Er Forklaringen noget ulden, er Ekspl. til Gengæld ofte morsomme, ikke mindst dem fra »At tænke sig« og Fritz Jürgensen. I Gruppe 3 (den mindste Gruppe) er der oftest Tale om Lån sydfra.

BIBLIOGRAFI

- TORSTEN BALLE: Notation af lange vokaler i Ty (Spr. o. K. 25 (1966): 45 ff.). – Om Notationsspørgsmål.
 INGER EJSKJÆR: Om *r* i forlyd i pronominal og adverbialle ord i Voldby-dialekten (Dialektstudier 3 (1974): 20 ff.). – Her behandles det kuriøse Forlyds-*r* i Nørre

1) Kr. Møller: Ordpar med henholdsvis stemt og ustemt klusil i forlyd (Dialektstudier 2 (1967): 7 ff.).

Herreds Djurslandsmål (*hwa sdo ro ræ? å galbi ow? hvad står du der og galper efter? - ka do ant fo re i rin pan- kan du ikke få det i din Pande - ræ lo₁lo₂ni den ellefte*). Forfatteren konkluderer, at der her er Tale om et Vokalsammenstøds-fænomen (Sandhi-fænomen) og ikke et Enklise-fænomen.

HANNE LOUISE GEIST: Palatalisering af initialt *g*, *k* og *sk* på Nordvestfyn (DF 20 (1974): 19 ff.). - En Række Båndoptagelser viser Forekomst af fri Variation mellem palatal og tilsvarende palatovelær Lyd i en lang Række Ord. - Iagttagelsen støtter Teorien om tidligere Palatalisering i hele Ømålsområdet.

METTE KUNØE: Die Rheinische Schärfung og danske Akcentuationsfænomener (Spr. o. K. 25 (1967): 93 ff.). - Det lader sig ikke gøre at sammenstille den Rhinske »Schärfung« med det danske Stød (den er ikke knyttet til Enstavelsesord), det vestjyske Stød (det forekommer ikke foran Klusiler) og den musikalske Cirkumfleks (der ikke synes at have nødvendig Forbindelse med Syn- og Apokope).

KARL MARTIN NIELSEN: Lange, ikke diftongerede vokaler foran *l*, *m*, *n* i vestfynsk (Festskr.PA 1971: 243 ff.). - Monofong foran glde. *ld*, *ll*, Diftong foran *l* - med Diskussion af den sproghistoriske Udvikling, der er vanskelig at forklare.

INGE LISE PEDERSEN: Om klusilparasit i vestfynsk (DF 20 (1974): 13 ff.). - Forf. har hos en enkelt Meddeler fra Vejlbj Sogn ved Middelfart fundet en Brug af Klusilparasit (i *u*-Ord), der svarer nøje til Peder Jacobsens Beskrivelse i Mundarten i Flemløse. Det gælder dog kun, når Meddelelsen bliver spurgt om Udtalen af de enkelte Ord, ikke når hun på Bånd taler sammenhængende.

INGE LISE PEDERSEN: Fynske stednavne med andetledstryk (Dialektstudier 3 (1974): 103 ff.). - Især på Grundlag af Navnestoffet i Danmarks Stednavne 13-14-15 og Institut for Navneforsknings Samlinger. Efterledstrykket er bundet til enkelte Navne, og der kan ikke gives Regler for, hvornår det indtræffer. Det er ganske uproduktivt. Kærneområde Sydvestfyn?

PETER SKAUTRUP: Jysk *aføden* (Festskr.KH 1974: 289 ff.). - Om *øden* i Formen *øwen* imod Øst i Jylland, men *øjen* i Vest - og især om Lydudviklingen $\delta > q > w$.

BENT SØNDERGAARD: Det såkaldte klusilspring, specielt i Morsingmål (Spr. o. K. 26 (1970): 61 ff.). - Med særlig Teori om Klusilparasittens Opståen.

C. Syntaktiske Studier

MAGDA NYBERG's store Afhandling om de udvidede Verbalkonstruktioner¹ tager sit Udgangspunkt i det Faktum, at Dialekten i Hostrup »ved forskydning til modal irrealis i fortiden« har en fra Infinitiv afvigende infinit Form (et indført Neksusadverbial står foran): *æ vild haj gø'r et*, af Forfatteren kaldt »Infinitiverstatning«. Et stort Materiale fra Ottsens Ordbog typeinddeles, analyseres og opstilles efter Modalverber. Det påvises, at ved futurisk Betydning (i Nutid eller Fortid) af skulle, ville og ved modal Betydning ved Præsens af »Modal«verbet optræder

1) Magda Nyberg: Udvidede verbalkonstruktioner i forbindelse med modalverber (Dialektstudier 2 (1967): 73 ff.).

»Infinitiverstatning« ikke; den forekommer kun, når Præteritum af »Modal«verbet optræder finit og i modal Betydning, d.v.s. den hører kun til Irrealis. – Der inddrages Materiale og påvises »Infinitiverstatning« fra visse nørrejyske og ømålske Punkter (med Materiale fra Excerpering og fra Forfatterens egne Optegnelser). Afhandlingen udmærker sig ved Skarphed i Analysen og Fingerspitzengefühl over for det vanskeligt håndterbare Materiale, og i Forbindelse med Hovedspørgsmålet behandles iøvrigt flere Problemer, som jeg ikke skal komme ind på her. Afhandlingen slutter med en Ekskurs, der redegør for Spørgsmålet om »Infinitiverstatningens« formelle Status (synkronisk og diakronisk): Muligvis oprindelig Præteritum i Sønderjysk, Participium i Sjællandsk, Mønsk og Sydsmål; de østjyske Former, *hå, å*, er vanskelige at placere.

MARIE BJERRUM'S Arbejde med Ordbogen over Fjoldemålet har affødt en Afhandling om Fjoldemålets Participier¹, en lige så klart som fortættet skrevet Fremstilling af de to Part.-formers Funktioner i Dialekten. Præs. Part. byder ikke på de store Overraskelser, men det gør derimod Præt. Part. De sammensatte Fortider Perfektum og Pluskvamperfektum dannes med Hjelpeverbet *have* som eneste Hjelpeverbum, også ved Bevægelsesverber og ved Verbet *vorde*: *hand hær låbøn mæ ar 'bræjn i 'muor ar 'væg – hand hær vurn 'køpær*, han har vorden køppet, dvs. han er blevet halshugget. Der findes imidlertid også Eksempler på Anvendelsen af *være* i Forbindelse med Præt. Part. af sådanne Verber: *hand vår 'jaavn deær 'hæn, 'komæn*, men bl. a. Iagttagelse af Sætninger med Verbum + adverbialt Led viser en Forskel i Placeringen af Adverbiet: *der hær skalær 'aav*, (Solskoldningen) har skallet – *der ær 'aav, 'skalær*, det er skallet af. Dvs. at Konstruktionen med *have* betegner Handlingen, der er eller skulde være foregået, men Konstruktionen med *være* betegner Tilstanden efter Handlingsforløbet, og det simpleste er at opfatte Præt. Part. i de tilstandsbetegnende, sammensatte Verbalformer som ubøjelige Verbaladjektiver. – Og så ruller Bolden: alt hvad der er Konsekvens af dette Udgangspostulat blotlægges i en Række Analyser. Konsekvensen af Udrædningen er, at Verberne *være* og *vorde* ikke kan betragtes som Hjelpeverber; Dialekten har kun ét sådant: *have*. Og *have* har endda kun Hjelpeverbumsfunktion, når det bruges i Forbindelse med Præt. Part. til Dannelse af Handlingsfortiderne (Perf. og Pluskvamperf.). Ren Verbalform har Præt. Part. også efter *have* (i Formen *a*) efter Modalverber: *æ vild a*

1) Marie Bjerrum: Fjoldemålets participiumsformer og deres anvendelse (Festskr. KH 1974: 205 ff.).

lygørt er, jeg vilde have gjort det, hvis det havde været muligt, mens Præt. Part. efter *have* (i Formen *ha*) altid betegner en Tilstand: *a vild lyføst ha der ldeær lygørt*. – Når *have* ikke er Hjælpeverbum men forbindes med Præt. Part. som Verbaladjektiv, betegner det ligesom *få* en Relation til en etableret Tilstand, mens *være* i Forbindelse med Verbaladjektiv betegner en Væren eller Tilstand, og *vorde* en Overgang til en Tilstand.

I en lille Afhandling med Undertitlen Ledsætninger og deres Forbindere, især i Jysk¹ beskriver BENT JUL NIELSEN *ty. te* som Konjunkional (eller Del af Konjunkional) i forskellige Arter af Sætninger. Udgangspunktet for Undersøgelsen er Brøndum-Nielsens Påstand² om, at i Helsætninger bestående af en Forsætning, der udtrykker Mening, Viden, Formodning, og en Eftersætning med Personsubjekt ÷ Verbum (a følle mej, A trower) analyseres Forsætningen som Objekt for Eftersætningen, der som den overordnede altså har unormal Ledstilling (s-v-(a) i St. f. v-s-(a)). Med et stort Materiale fra især jyske Dialekter belyser Forfatteren nu Muligheden for Udeladelse af Konjunkional (*te*) i sådanne Sætninger og vil hævde, at »manglende konjunkional« er at opfatte som »udeladt konjunkional«. På den således opnåede bredere dialektale Baggrund, der viser en udstrakt Frihed til såvel at udelade som at medtage Konjunktionen i de af Brøndum-Nielsen behandlede mene-, tro- og tykke-Sætninger, mener Forfatteren, at enhver Indvending af semantisk Art mod at opfatte disse Sætninger som underordnede må forstumme, og Ledsætningsordstillingen er altså normal.

H. A. KOEFOED: Om konjunktionalet *a* i bornholmsk (Festskr.PA (1971): 169 ff.). – En Undersøgelse af Anvendelsen af *a* som Ledsætningsmærke i Bornholmsk på Grundlag af Materiale fra J. P. Kuhres Borrinjholmska Sansåger (1938), en Tekst, der ved en Sammenligning med Tekster dels af Carl J. Aakerlund og især af Karl M. Kofod på det undersøgte Punkt viser et troværdigt og repræsentativt Bornholmsk af høj Klasse.

HANS VEIRUP: Konjunktionerne *at*, *te*, *det* og deres sammensætninger. I (Spr. o. K. 26 (1968): 30 ff.). – Om *te*, *at*, *de(t)*, *dede*, *tede* (deres lydlige Udvikling og geografiske Udbredelse).

HANS VEIRUP: Jysk syntaks III. En præsenteringskonstruktion i jysk (Spr. o. K. 24 (1965): 69 ff.). – Om Typen: så kunde der jo *nogen* komme.

1) Bent Jul Nielsen: »Kan du komme væk, du tror!« Ledsætninger og deres forbindere, især i jysk (Festskr.KH 1974: 253 ff.).

2) i APhS 23 (1957): 158 ff.

D. Tekstsamlinger¹

DANSKE DIALEKTTEKSTER I. Jyske Tekster (Udv. f. Folkemaals Publikationer. Ser. E Nr. 1 (1967)), ved ELLA JENSEN, med Bidrag af INGER EJSKJÆR, BENT JUL NIELSEN og MAGDA NYBERG.

II. Ømålstekster 1. Sjællandsk og Sydøsmål (Udv. f. Folkemaals Publ. Ser. E Nr. 2 (1973)), ved POUL ANDERSEN, med Bidrag af INGER EJSKJÆR, JØRGEN LARSEN og CHR. LISSE.

III. Jyske Tekster (Udv. f. Folkemaals Publ. Ser. E Nr. 3 (1971)), ved ELLA JENSEN, med Bidrag af BENT JØRGENSEN, BENT JUL NIELSEN, MAGDA NYBERG og HANNE RUUS.

IV. Ømålstekster 2. Fynsk (Udv. f. Folkemaals Publ. Ser. E Nr. 4 (1976)), ved POUL ANDERSEN, med Bidrag af INGE LISE PEDERSEN.

DANSKE DIALEKTPRØVER, ved POUL ANDERSEN (Nordisk Konversationsleksikon 1969, med Grammofonplade).

TORSTEN BALLE: Thybosnak (Hist. Årbog for Thy og Mors 1971: 132ff.). I denne Forbindelse skal anføres:

KAREN MARGRETHE PEDERSEN: Dialekttekster i rigsmålsnotation med becifring. Et EDB-projekt (DF 20 (1974): 29ff.).

E. Dialektologi efter de nymodens Noder

Min Læser – om han har fulgt mig hertil – er vist forbavset, måske også lidt irriteret over ikke hidtil at have set nogetsomhelst til Sociolingvistik og generativ Fonologi (og Grammatik), disse nye Retninger der er gået som en Farsot over Landene. Når jeg har holdt Undersøgelser af denne Art – de er iøvrigt ikke særlig talstærke inden for dansk Dialektologi – tilbage til kort Omtale tilsidst, er det ikke af Mangel på Interesse, men fordi jeg savner teoretisk Grundlag og tilstrækkelig bred Læsning til at vurdere dem.

Det gælder det – så vidt jeg ved – hidtil vigtigste Bidrag til generativ Dialektologi, K. RINGGAARD's Afhandling (i Festskr.KH 1974: 273ff.) om »Generative rules for glottalized stops«. Jeg kan dog, hjulpet af Ringgaards pædagogisk klare Fremstilling, og fordi Stoffet er mig bekendt fra Disputatsen om vestjysk Stød, nok følge Abstraktionen i at operere med underliggende Former og Modificeringen af den først opstillede »Glottaliseringsregel« til den endelige for Hovedområdet gældende:

1) Her medtages kun Tekster i fonetisk Notation, ikke Dialektdigte og -fortællinger i Dialektretskrivning.

l''''	[	p	]	→	[	"p	]	/	voice	syll.	"	betyder Glottali-
		t				"t				-r		sering ell. Klusilstød,
		k				"k			stress	+ pres		vestjysk Stød.

der – uden at tilfredsstille Forfatteren helt (den føjer en morfofonemisk Regel til en i øvrigt ren fonetisk Regel) – er mest interessant derved (siges det), at det udover Glottaliseringen kun har været nødvendigt at operere med ə-Indskud (f.Eks. i /drekr/ > /drekrə/), Svind af finalt -ə (Apokope) og Svind af finalt -r, ikke med gammeldanske Lydudviklinger som Klusilsvækkelse, Forkortelse af lange ustemte Konsonanter, Vokalåbninger, og Assimilationer. Regelanordningen stemmer med den relative Kronologi, Ringgaard før har antaget, hvilket igen stemmer med Lærens Ord om, at relativ Kronologi er lig ordnede Regler.

I anden Del af Afhandlingen vises, hvordan Forholdene specielt i det nordlige Yderområde er genstridige for en Beskrivelse, idet der for det thylandske Område (ud fra f.Eks. nordligt [kal·k] over for sydligt [kal"·k]) vises snarest at optræde et Tilfælde af konkurrerende Regler (Glottalisering og Forlængelse foran ust. Kons. (f.Eks. [fe·sk]), der har givet forskelligt geografisk Resultat med disjunktivt ordnede Regler. For det himmerlandske Område er der dels Glottalisering efter Konsonanter, der ikke danner en naturlig Klasse, dels fører Eksistensen af Typen [skjo·t], [hja·t] til alternative unaturlige Regelrækker. Endelig vises snedigt, hvordan Forekomsten af [-"t] (af glt. kt) ved Siden af [-jt] i nyere Låneord i nordlige Dialekter ud fra en Sammenligning med sydligere Dialekters [-j"t] (af glt. kt) ved Siden af [-jt] i nyere Låneord kan beskrives ved Hjælp af en Glottaliseringsregel efterfulgt af en Gliderindskudsregel appliceret uden Tab af Glottalisering men ikke generaliseret til alle Forbindelser, der passede med en sådan ny Beskrivelse (nemlig ikke til [-jt] i nyere Låneord), hvilket dog vises at stå i hård Kontrast til, at samme Dial.'s Glottalisering af /p/, /k/ efter r blev generaliseret til Klusiler overhovedet efter r (idet nye Ord i Dial. har [-r"t]).

Hvis Forholdene – modsat v. Hj. af en Beskrivelse ud fra den gamle »Bølgeteori«, der tillader mere Uorden jo længere man er uden for Central- og Ekspansionsområdet – skal kunne beskrives overensstemmende med den King'ske modsatte Teori, jf. hans Beskrivelse af den højtyske Lydforskydning, der »seems to have begun in the border area between Low and High German – – –, and to have diffused southward with increased generality«, så skulde det indebære, at en postvokalisk Glottaliseringsregel skulde være begyndt på tre forskellige Steder:

Nordthy, Nordvesthimmerland, Bjerre Hrd. og at der skulde være opstået en efterkonsonantisk Glottaliseringsregel på et fjerde Sted: Elbo Hrd. Tre Arealer: Kysten i Thy, Mors og Vesthimmerland skulde have udbredt Reglen på identisk men meget usystematisk Måde, og endelig skulde den største Del af Jylland have generaliseret fuldt ud. Tanken er ikke tiltalende for Ringgaard – og sandelig heller ikke for mig. Ella Jensens alsiske Materiale er for Ringgaard et klart Tilfælde af Glottalisering uafhængigt af Hovedområdet og betydelig senere, men selv om Ringgaard erkender, at dette kunde tages som Støtte for den ovf. skitserede Teori om uafhængig Glottalisering på fire Områder, mener han dog snarere, at visse af de generative Teorier, jf. King's ovf. omtalte, måske bør revideres.

Selv om Ringgaards Afhandling bekræfter, at det ofte er de samme Forhold, Ord, der bevirker Undtagelser og giver Besvær ved Regelformulering, ligegyldigt hvilken Beskrivelsesmodel man vælger, så er det morsomt at se, hvordan den friere og (forstår jeg) tilladte (?) Skæven til – i dette Tilfælde – Gammeldansk gør det muligt at opstille forskellige underliggende Former for Ord, der i Overfladelaget er ens. Jeg tænker på [*dre"ka*] drikker og [*slu"ta*] slutter, der får henholdsvis enstavelses og tostavelses underliggende Form. En »gammeldags« strukturalistisk Beskriver måtte enten tolke på identisk Vis eller, hvis Strukturen i den beskrevne Dialekt iøvrigt talte stærkt for det, tvinges over i Konstateringen af det hos Inger Ejskjær fikserede Begreb »Manifestationsidentitet« (jf. ovf. p. 125). Ringgaards Afhandling er interessant, og hans egen sunde Skepsis sympatisk.

HANNE LOUISE GEIST og MOGENS BAUMANN LARSEN »Lokalsprog og regionalsprog på Bornholm«, publiceret i *Dialektstudier* 3 (1974): 137 ff., har som Hovedformål at undersøge Bornholmernes Evne til i Praksis at bestemme to såkaldte »Koder«. Selv om jeg nok er for meget gammeldags Filolog til helt at forstå Interessen for Skift fra én Kode – der, såvidt jeg kan se »foreløbig« kun er en Kode, fordi den føles som et Sprog for sig af den talende Bornholmer – til en anden dito, kan jeg se, at der er nedlagt et stort Arbejde i Afhandlingens Redegørelse for Resultaterne af Identificeringstests, af »Tekster« indtalt af Forsøgspersoner, der præsterer Skift fra én Kode til en anden. Det bemærkelsesværdige er, at Bornholmerne – efter Forfatterernes Udsagn – selv mener, de er i Stand til at skelne så sikkert mellem Dialekten og det, de kalder »tyndt« (dvs. dansk Regionalsprog). – En væsentlig Del af Stoffet udgøres af Identificerings-

resultater (opnået ved 7 Kontrolgrupper) af Tekster på henh. »Dansk« og »Bornholmsk« indtalt af 11 Aakirkeby-Meddelere. Disse Resultater suppleres ved Hjælp af de Kommentarer til Bestemmelserne »Dansk« og »Bornholmsk«, som Forsøgspersonerne er blevet bedt om at nedfælde i Skemaer. Et Nummereringssystem efter sproglig Genuinitetsgrad benyttes over for de transskriberede Aakirkeby-Sprogprøver, og der konkluderes, at den sproglige Beskrivelse ikke er tilstrækkelig til at forklare Forskellen i Bedømmelsen af to af Forsøgspersonernes »bornholmske« Prøver: når en bestemt Persons »bh« Prøve afvises som Lokalsprog til en vis Grad på Trods af det sproglige er det, »fordi der slår en holdning igennem, som er udtryk for den centralkultur, som er fremmed for lokal-kulturen og som spontant forbindes med regional- og rigssprog«.

Det er naturligvis Forfatternes Interesse for et sociolingvistisk Aspekt på en ellers mærkelig Kodebestemmelse, der tvinger dem ud i en Beskrivelse af et meget lille sprogligt Materiale. Når man har læst dette sidste, bør man dog erindre sig deres egne Ord i Indledningen: »Den følgende undersøgelse har sit udgangspunkt i den usikkerhed, som præger bornholmnernes kodekarakteristik, idet et fortsat arbejde med kodeskift forudsætter en gennemanalyseret kodekarakteristik«. At et sådant Arbejde måtte kræve indgående Beskrivelse af Grader af sproglig Udtynding forekommer mig at være helt uundgåeligt.

Der er fremkommet endnu et sociolingvistisk Arbejde¹, som set ud fra mit – en gammeldags Dialektologs – Synspunkt påkalder sig Interesse, nemlig KJELD KRISTENSEN's endnu ikke trykte² ca. 140 A-4-Sider store Afhandling om den vestjyske dialekt i Vinderup.

Kjeld Kristensen er i sit Arbejde begyndt i den modsatte Ende, nemlig med selve den sproglige Beskrivelse af Udtyndingen Dialekt – Rigsmål i Sprogsamfundet Vinderup. Hans Materiale foreligger på over 100 Lydbåndoptagelser (af 6-10 Minutters Varighed) og består af Samtaler med Personer af begge Køn fra alle Aldersklasser mellem 20 og 75 År, fra forskellige Socialgrupper, men alle fødte i Egnen. Der foretages en Analyse af 16 udvalgte konstitutive Træk, og de udvalgte Træks Realisation sættes

- 1) Der eksisterer faktisk endnu et utrykt Arbejde, »Skarrildrapporten«, udarbejdet af en Gruppe ved Århus Universitet – og ret stærkt kritiseret i Kjeld Kristensens Afhandling. Jeg har ikke haft Lejlighed til at se dette.
- 2) Kjeld Kristensen: Variationen i vestjysk stationsby-mål. Rapport om en kvantitativ sociolingvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Ringkøbing amt. 1974. Afhandlingen vil i nær fremtid blive trykt i Dialektstudier 4, 1. Halvbind.

i Relation til ikke-sproglige Faktorer (Køn, Alder, Samfundsklasse m.fl.). Det vises herigennem (illustreret dels ved Skemaopstillinger, dels på Kurver), hvorledes Ændringen i Sprogbrug fra Dialekt til Rigmål skrider frem hen gennem Rækken af Informanter, dels hvad angår Sprogformen som Helhed (Totalindex), dels hvad angår de enkelte Dialektræk (Trækindices). Forfatterens Belysning er mangesidig og dybtgående. Han behandler bl.a. Trækkenes Resistens i Forhold til hinanden, Rækkefølgen i hvilken de forsvinder i Takt med Udtyndingen, og han gør et Forsøg på kvantitativt baserede Karakteriseringer af en Række Trin, som Udtyndingen forløber igennem (Dialekt – dialektært Sprog – Blandingsprog 1 – 2 – 3 og rigsmålsnært Sprog, Regionaljysk). Men han understreger som et af sine Resultater, at den trækvisse Udtynding ikke tillader Isolering af noget Mellemsprog, som tales af en hel Gruppe Informanter. På Udtyndingsskalaen kan der nemlig ikke lægges noget Interval, så at en Række Træk fra det ene Referencesprog (Dialekten) og en Række Træk fra det andet Referencesprog (Rigmålet) altid manifesteres i Sprogbrugen, og ingen Træk varierer m.H.t. Manifestation. De optagne Prøver rummer Sprogbrug, der hverken er ren Dialekt, rent Rigmål eller Mellemsprog, og med den Konstatering er det ikke muligt at beskrive Sprogbrugen ved Hjælp af gængse co-occurrence Regler, der implicit opererer med Sandsynligheder for absolut samtidig Forekomst. Forfatterens Erfaringer har gjort, at han – for Vestjyskens Vedkommende – stiller sig noget tvivlende over for den i den ovf. refererede Afh. opstillede Hypotese om to Koder og Muligheder for utvungen Kodeskift (fra Dialekt til Regionaldansk og vice versa), men han fremhæver, at hans Materiale kun i ringe Grad kan belyse Spørgsmålet om Kodeskift, fordi det kun sjældent har vist sig muligt at opnå mere end én Optagelse pr. Informant. Forsøg på at få Informanten til at »snakke anderledes« er nemlig forbundet med mange usikre Momenter.

Kjeld Kristensens Afhandling er et Stykke Videnskab, der afkræver Respekt, præget som det er af streng Metode og en dejlig fordomsfri Afvejen af Muligheder og Problemstillinger.

Tiåret gav endnu et Resultat: JOHS. BRØNDUM-NIELSEN afsluttede sit Hovedværk, *Gammeldansk Grammatik*, med Bind 8 (1973), et Værk som enhver dansk *Dialektolog* søger til atter og atter.